

Strazburg, 9-to juli 2008-to ber{

**KOMITETI VA[DEJBE GODI PE FREMOSKERI KONVENCIJA VA[E
NACIONALNIKANE MINORITETONGORO PROTEKTIRIBE**

**Dujto gindipe va{ e nekanutni jugoslavijakir Republika
Ando ko 23-to Makedonija 2007-to ber{**

AGORUNO REZIME

Pali e Avgo gindipaskoro anibe e Komitetoskoro ko maj 2004-to ber{ e autoritetija ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija kerge neve zora te la~haren e Fremeskere konvencijakoro implementiribe. E phundre angle kerdine ki legislativa thaj ko institucionalno nivelu, sar kotor e Ohridekere phagle lafestar, si la~hi funda te bajrarel pes e nacionalno minoritetongiro protektiribe.

E nacionalno minoritetongere komunitetongiri participacija bajrola progresikane. E albanikane komuniteto isi specijalno aktivno rola ko themeskoro politikano d'ivdipe, sar ko nacionalno, agjaar ko lokalnikano nivelu. Kerdine si nekobor aktivitetija te {aj te bajrarel pes e ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ ki komunikacija e thaj ko fremija ande publikane organija. Bajrarde si e {ajipena va{ e albanikane ~hibjakoro sikljovibe thaj educiribe ki Bizi te dikhel pes kobor zora si kerdine ko respektiribe akija te ~hib. Si vi varesavo d'ajbe majangle vi ko thaj haljovipe, e ma{kar etnikano kijalogo vi majodorig minoritetongoro avibe d'i ko mediumija. a~hovela limitirimo thaj vi majodorig isi diskriminacija mamuj nesave etnikane komunitetija. O bajrakerdo ulavipe e ~havengoro thaj e ternengoro kotar nesave komunitetija ki edukacija thaj ko tromale aktivitetija si vareso upral so khamela pes te lel pes bareder sama. E tikneder komunitetongere trubujimatenge khamela pes te del pes bareder sama. Khamela pes bareder zor ko Romengoro Nacionalno strategijakoro implementiribe, khamipasar te pharuven pes but seriozno problemija thaj i diskriminacija kolaja, bibahtake, arakhena pes but Roma ko arakhibe buti, khera, satipaskiri protekcija thaj ki edukacija.

SO [AJ TE ARAKHEN ANDRE

I. GENERALNIKANE ARAKHIBA

E monitoreskoro keribe

Kobor si implementirimi e Fremoskiri konvencija

Generalno legislativakoro thaj institucijakoro

~~Ma{kar~~ diskriminacija

Tolerancija thaj ma{kar etnikane relacije

Avibe d'i ko mediumija thaj u~haribe mediumendar

E nacionalno minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe ki

komunikacija e publikane organoncar thaj olengeere

~~Egure~~ija

Lejbe than

E Romengiri situacija

II. Arakhibe gendo pali gendo

Gendo 3 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 4 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 5 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 6 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 7 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 8 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 9 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 10 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 11 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 12 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 13 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 14 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 15 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 16 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 17 e Fremoskere konvencijatar

Gendo 18 e Fremoskere konvencijatar

III. Klidaribaskere punktija

Pozitivno aspektija

Phu~iba va{ bareder sama

Rekomandacije

**KOMITETI VA[DEJBE GODI PE FREMESKIRI KONVENCIJA VA[E
NACIONALNO MINORITETONGORO PROTEKTIRIBE**

**DUJTO GINDIPE VA[NEKANUTNI JUGOSLAVIJAKIRI REPUBLIKA
MAKEDONIJA**

1. O komiteti akala gindipa angja ko 23-to februari 2007-to ber{ d`aindoj pali o gendo 26(1) kotar e Fremoskiri konvencija thaj o Bahani 23 Minisiterongere Komitetoskere Rezolucijatar (97)10. O arakhiba fundirinena pes upral e informacije so avena kotar e Themeskoro reporti (ko majodorutno teksti Themeskoro reporti) lendino ko 16-to juni 2006-to ber{ thaj javera skrinisarde hainga, thaj kotar e informacije so o Komiteti lelja kotar e kontaktija e gavernoskere reprezentantija thaj kotar e na-gavernoskoro sektori, kana e manu{a komitetostar sine ko Kotor, Tetovo thaj Struga kotar e generalno arakhiba e Komitetoskere va{ e klejakere phu~iba so si phangle e Fremeskere konvencijakere implementiribasar ki nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija. Akala arakhiba sikavena sa so si vakerdo teleder koo Kotor II, savo so astarela adala kotora Fremeskere konvencijatar uprall save so khamela pes majodorig te kerel pes vi ko duj kotora isi baro numero instrukcije va{ e aktivitetija so khamela pes te keren pes, dikhindoj kotar o avgo/per{o/ monitoringoskoro ciklusi, saave so {aj te arakhen pes ko Avgo gindipe e Komiteteskoro va{ nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, so sine ando ko 27-to marti 2004-to ber{ thaj ki Rezolucija katar e Ministerongoro Komiteti, andi ko 15-to juni 2005-to ber{.
2. E klidaripaskere nukte e Kotorestar III, {aj te dikhen pes sar funda va{ e klidaripa thaj e rekomandacije phendine e Ministerongere Komitetostar va{ nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija.
3. O Komiteti ad ikerela vi majodorig te d`al pes e dijalogosar e avtoritetonvcar ki nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija thaj e reprezentatoncar kotar e nacionalno minoritetija thaj sa e javera so si involvirime ki Fremoskiri konvencijakiri implementacija. Resarinasar/cilosar/ te angljarel pes jekh inkluzijakoro thaj transparencijakoro procesi, o Komiteti, specijalno motivirinela e avtoriteton akale Gindipe te sikaven sarinenge.
4. E klidaripaskere nukte e Kotorestar III, {aj te dikhen pes sar funda va{ e klidaripa thaj e rekomandacije phendine e Ministerongere Komitetostar va{ nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija.
5. O Komiteti ad ikerela vi majodorig te d`al pes e dijalogosar e avtoritetonvcar ki nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija thaj e reprezentatoncar kotar e nacionalno minoritetija thaj sa e javera so si involvirime ki Fremoskiri konvencijakiri implementacija. Resarinasar/cilosar/ te angljarel pes jekh inkluzijakoro thaj transparencijakoro procesi, o Komiteti, specijalno motivirinela e avtoriteton akale Gindipe te sikaven sarinenge.

1. GENERALNIKANE ARAKHIBA

E monitoringoskoro keribe

6. I nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija kerela jekh konstruktivno avibe d'i ko monitoringo ko procesi d'aindoj pali e Fremoskiri konvencija. E avtoritetija lije decizija angleder te sikaven o Gindipe kotar e Komiteti thaj ko okotomvri 2005-to ber{ kerge seminari va{ e aktivitetongoro dikhibe pali o Gindipe, resarinasar/cilosar/ te diskutirinen e klidaripa kotar e avgo monitoring ciklusi khetane e manu{encar katar e nacionalnikane minotirtetija
7. O Komiteti bahtakerela e avtoritetonge so sikavge thaj manu{a kotar o komiteti. khamipe te d'an majodorig e dijalogesar thaj te implementirinel pes e Fremoskiri konvencija so sikavge e kontekstosar ko 2-tone monitoring ciklusi. Sar te si o Komiteti phenela kaj kotar jekh rig e themeskoro Reporti sikavela detalno deskripcija ko agoruno legislacijakoro thaj politikano palno ki sfera e minoritetongoro protektiribe, thaj kotar javer rig o Reporti dela numa limitirime informacije va{ adava sar sa akala aktivitetija kerena influencia upral e faktikani situacija e manu{encar kotar e minoritetija thaj olengere komunitetija. Kodoleske, ka ovel la~he/mi{tes/ e avtoritetija te keren la~heder konsultacije e civilnone sektoresar kp procesi kana ka kerel pes e themeskoro Reporti. O Komiteti bare lo{asar dikhela kaj e Fremoskiri konvencija thaj olakere monitoring mehanizmija si la~he pend`arde ma{kar e minoritetongre organizacije thaj e NGO so kerena buti ko umal e manu{ikane hakajengo/~a~ipenengo/ leindoj kate vi e romane NGO save so si aktivno involvirime/hemime/ ko but aktivitetija va{ e minsakoro vazdipe ko u~hede nivelo pe konvencija, so si kerde ko nakhle nekobor ber{a.
- Dikhibe kaj {aj te kerel pes e Fremoskiri konvencija**
8. O Komiteti bare lo{asar dikhela kaj i nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija formalno buhljargja e Fremoskere konvencija vi va{ e Bo{njakija thaj dikhela kaj i Deklaracija deponirimi kana kergja pes i ratifikacija, pharuvgja pes. Ko jekh vakti/vrama/, o Komiteti nane lo{alo sostar i revidirimi deklaracija nesar limitirinela e Konvencija numa upral thaj va{ e themutne manu{a.
9. E avtoritetija vi majodorig khamela pes te keren o dijologo so astarghe e Egiptjanoncar save so tradicionalno d'ivdinen/trajin/ ko them thaj te {aj te den dumo te ikeren pengoro identiteti

thaj kultura. Majodorig, e avtoritetija ki kooperacija sa e hemime manu{encar {aj te dikhel o {ajipe te involvirinen vi javere grupen, leindoj kate vi e manu{en saven so nane themutne lila thaj te kerel olencar buti d`aindoj gendo pali gendo.

Genralno legislacijakoro thaj institucijakoro fremi/pervazi/

10. Kotar o avgo monitoring cikluci d`aindoj pali Fremeskiri konvencija, i nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija dengja zori te buhljarel peskor legislacijakoro thaj institucijakoro fremi te {aj te implementirinel pes e Fremeskiri konvencija. La~he phundre majangle kerde si odolesar so angja pes o Kanuni va{ jeka-jekh {ajipena va{ e d`uvlja thaj e mur{a, thaj kerela pes lafi/vorbil pes/ vi va{ javera mahat/importantno/ inisijative, sar so si {ajutno neve kanuneskoro/zakoneskoro/ anibe va{ e ~hibja thaj nevo kanuni va{ e religijakere kupe. But si mahat/importantno/ te konsultirinen pes e nacionalnikane minoritetija thaj Maparoba savo so ka avtoritetono, khamela ke 11. legislacijakoro thaj institucijakoro relevantno deklarijale procesi. Ohrideskere phagle vorbasar/lafesar/^[1] savo so khetane e konsitucijakore pharuvibasar kerge la~hi funda va{ e bareder thaj la~eder protektiribe e manu{en kotar e nacionalnikane minoritetija i nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija. Sar te si, but mahat/importantno/ si, ko sa e relevantno umala e avtoritetija te sigurinen, d`aindoj pali e Fremeskiri konvencija, lejbe bareder sama/dikati/ upral e situacija thaj upral e realnikane trubujimata sa e etnikane komunitetongoro, leindoj kate vi e tikneder komuniteton. Akava si but mahat/imoprtantno/ sostar e tikneder komunitetija na{ti te pheren e kondicije te oven 20% kotar e populacija, so khamela thaj pes panda olengejekte ipea spacificake protektiribasare o aktivitetija, te sifare umala/segarise savi si ane edukacija, sar pale lokalne kriminalen/prakticirinen 2002 pesgerber{ danakira pharuvipa so kerge pes pali adava. O Komiteti dikhela kaj, d`ikote kotar jekh rig i decentralizacija khamela pes te del dumo/a`util/
- 12.

---

^[1] E Ohrideskere phagle vorbasar/lafesar/ kotar o avgusti 2001-to ber{ ~hivgja pes agor ko konflikti ko 2001 ber{ ma{kar e albanikane manu{a thaje gavernoskere zora/takatija/.

te zurarel pes lunge vakteskoro involviribe thaj protektiribe e nacionalnikane minoriteton ko klejakere sektorija, sar so si i edukacija, kultura thaj o sastipe, o praktikano implemtiribe akale procesoskoro a~hovela prioriteti e avtoritetonge sar ko centralnikano, vi ko lokalnikano nivelo.

Maripe mamuj i diksriminacija

13. I nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija vi majdorig dela zor/dumo/vast/ ko maripe mamuj i diskriminacija thaj ko minsakoro la~haripe va{ akava fenomeni, specijalno trujal e Ombudsmaneskere aktivitetija thaj oleskere regionalno ofisoncar. Phanglo akalesar, o Komiteti dikhela kaj kerena pes importantno/mahat/ aktivitetija te sigjarel pes o jeka-jekh anga`iribe sa e etnikane komunitetongiri, agjaar sar so rodela thaj e 14. Numa, vi majdorig a~hovela te kerel pes Ohridskoro phanglo laff/vorba/. but, vi ko legislacijakoro nivelo kote so khamela pes te anel pes la~hede laegislativa thaj kanunija/zakonija/ va{ maripe mamuj i diskriminacija. Vi kod so sine but hari krisaripe/adalatkeribe/, e reportija sikavena/indicirina kaj i na-tolerancija thaj i diskriminacija vi majdorig a~hovena sar problemija. I na-tolerancija thaj i diskriminacija majbut sikavela pes mamuj e Roma, numa vi mamuj e javera nacionalnikane minoritetija ko sfere/umala/ sar so is o bukjaribe, khera, sastipaskoro protektiribe, i 15. E d`uvlengiri situacija khamela pes te lel bareder sama.

Toleriribe thaj ma{karetnikane relacije

15. Vi kodo/adava/ so si kerdine nekobor phundre majangle ko khetanutno respektiribe thaj haljovipe ma{kar sa e manu{a save so d`ivdinena/trajin/ ki teritorija ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, o komunikiribe thaj i interakcija ma{kar e Makedonicija thaj e Albancija a~hovena limitirime. O Komiteti vi majdorig dela bari sama va{ kodo so vi majdorig isi etnikane barijere save so ~hinavena o ma{karetnikano dijalogo ma{kar e ~have kotar javereder etnikane komunitetija ki edukacija thaj ko sako d`iveseskoro d`ivdipe. Sikevane pes vi bila~hipe 16. Numa so sar medijija na adar elat o fakti pe ka terena pes aktivite, komunitetija sar i asavki jave der tepe thaj lapa pes a i asavki situacija.

Kerna pes vi pozitivino phundre majangle te bajrarel pes o numero e manu{engoro kotar e nacionalnikane minoritetija ki policija.

17. Lela sama thaj i situacija e Romencar, A{kaliencar thaj e Egiptjanoncar save so na{le Kosovatar thaj nesave olendar rakhena pes situacijasar te oven paldime palpale ko Kosovo

Avipe d`i ko mediumija thaj than ko mediumija

18. Kerdine si pozitivino phundre majangle ko la~haripe e avibaskoro/aksesoskoro/ ko publikane radio thaj telievizijakere programija va{ sa e manu{a kotar e etnikane komunitetija thaj olengoro numero ko publikane mediumengere bordija. Khamela pes te phenel pes vi kodo so {aj te dikhel pes la~haripe vi ko reguliribaskoro nivelu, specijalno ko minoritetongoro lokheder avibe d`i ko privatnikane mediumija. Trubuj te bajrarel pes i zor, te {aj e manu{a so avena kotar tikneder komunitetija, te {aj lokheder te aven d`i ko mediumija, specijalno ko lokalnikano nivelu thaj
19. te la Specialno helpa pes sama va{ adava sar se seksve phendur ka but mediumija, e mediumija ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija vi majodoirig si ulavdine d`aindoj pali etnikani

E nacionalno minoritetongore ~hibjengoro istimalkerbibe/prakticiribe/ ki komunikacija e publikane organoncar thaj kotar olengiri rig

20. Vi adava so isi hiva, butivar vi va{ adava so nane la~hi politikani voja, isi nesave pozitivnikane d`aibe majdur ki legislativa sar thaj ko prakticiribe minoritetongore ~hibjengoro istimalkerbibe/prakticiribe/ ko konteksti kotar e personalno anava, personalno dokumentija thaj e toponimija. Dikhlo si vi d`aibe majangle ko akale ~hibjengoro istimalkerbibe/prakticiribe ki komunikacija e thaj ko publikane organija ko lokalnikano thaj centralno nivelu. Akava si majbut va{ e albanikani ~hib, savi so, d`aindoj pali Ohrideskoro phaglolafi/vorba/ {aj te prakt
21. Nane but istimalkerbibe/ va{ adava d`aibe praktika nacionalnere/ prakticiribe/ kote se akija va{ hie toponimija thaj kontaktija se kerendur ki lokale organoncar, ko ~hibja save si vakerdine kotar e tikneder komunitetija, sar so si e Khoraja, Roma thaj e Serbija, ko komune kote so pherena pes sa e kondicije. Phanglo

akalesar thaj e javera phu~bencar ko akava konteksti, o Komiteti gindinela kaj but importantno si te kerel pes buhleder debata te {aj te anel pes o kanuni/zakono/ va{ e ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe.

Edukacija

22. Vi kodo so vi majdur isi bila~hipena, kerdine si varesave importantno/mahat/ phundre majangle ko sikljovibe ki albanikani ~hib, specijalno ko univerzitetoskoro nivelu. Kerena pes vi aktivitetija te {aj te keren pes bareder {ajipena va{ e Serbura, Khoraja thaj e Bo{njakija te {aj vi von te sikljon pengere ~hibjen thaj ko akava konteksti khamena pes bareder rezultatija. Andi si vi jekh bareder spektrumi kotar konkretno aktivitetija te {aj te
23. Sar te si, dikhela pes kaj o {ajipe va{ la-harer pes e Romengiri situacija ki edukacija. edukacija ki dajakiri ~hib, e tikneder etnikane komunitetonge, vi majdorig a~hovela limitirime. Generalno, o siguripe va{ edukacija, vi e minoritetonge, vi e ma`oritetake, si pa{e phanglo vi e pharipenencar so arakhena pes ko decentralizacijakoro procesi thaj ko nanipe love. E limitirime kontaktija ma{kar e sikle thaj e sikavne kotar e javereder komunitetija (specijalno ma{kar e Makedoncija thaj e Albancija) si phu~ibe upral so khamela pes bareder sama thaj aktivitetija kotar o Gaverno.

Lejbe than Mamuj adava, i kherutni legislativa vi majdorig na dela {ajipe va{ e privatnikane sikljovne.

24. Kotar e lokho implimentiribe e gendoski va{ e jeka-jekh lejbe vakerdino ko Ohrideskoro phaglo lafi/vorba/ than thaj e pharuvibencar ki Konstitucija, e manu{a kotar e etnikane komunitetongoro lejbe than ko publikane insititucije si sa bareder. E Albanicija khelena speicijalno aktivno rola i politikani scena, vi ko Gaverno vi ki opozicija.

25. A~hovena vi e hiva ko lejbe e reprezenton kotar e komunitetija ko strukture va{ e kanunengoro/zakonengoro/ keribe/anibe/ kolesar nane astardine e majtiken komunitetija. Vi kodo, so kotar jekh rig komunendar si kerde konsultacijakere komunitetija va{ ma{kar etnikane relacije, olengiri influencia vi majdorig si limitirimi. Kotar javer rig odori kote so i ma`oriteta ko nesave thana si de facto minoriteti, vi von arakhena pes nesave pharipenencar.

E Romengiri situacija

26. Vi adava so e avtoritetija kerena aktivitetija te la~haren e Romengiri situacija, e Roma butivar thaj ko but situacije arakhena pes diskriminacijasar thaj socialni bila~hipenencar, thaj dikhene pes but problemija vi ko arakhibe buti, khera, personalno dokumentija, sastipaskoro protektiribe thaj edukacija. Khamena pes buteder aktivitetija te {aj te zorales te imlmentirinel pes I Nacionalnikaani strateigja va{ e Roma thaj o
27. Vi adava so e Romengiri situacija, e Roma thaj o Nacionalnikaani akcijakor{ plani. Kerdine pozitivno aktivitetija te la~haren pes e relacije ma{kar I policija thaj e Roma, vi majdorig {aj te arakhen pes bila~hipa kerde policijatar mamuj e Roma. Khamela pes majdur te keren pes aktivitetija thaj te pharuven pes akala probelmija. Khamena pes panda but zora thaj te bajrarel pes e Romengoro lejbe than ko publikano d`ivdipe.

IV. ARAKHIBE GENDO PALI GENDO

Gendo 3 e Fremeskere konvencijatar

Kobor manu{a si astarde e Fremeskere konvencijasar

Arakhibe agone siklusestar

28. Ko peskoro avgo Gindipe, o Komiteti sikavgja kaj si ~alo kotar e aktivitetija so e avtoritetija kerge thaj andje d`i ko fleksibilneder astaribe numero manu{a e Fremeskere konvencijasar thaj sikavgja plo gindipe kaj {aj te dikhen pes vi e {ajipa te len pes vi javera grupe, sar so si e manu{a bizi themeskere lila thaj vi von te len pes akale
29. O Komiteti dikhela vi adava so e konvencijasara upral ki funda gendo pali gendo. Egiptjanura nane ~ale odolestar so e avtoritetija na khamena te prend`aren olongoro identiteti thaj vi von khamen protektiribe d`aindoj pali Fremeskiri konvencija. E avtoritetija khamela pest e prend`aren thaj te respektirinen akale manu{engoro identiteti thaj dikhen save si e {ajipena vi olen te astaren
- Akanutni situacija akale Fremeskere konvencijasar.

a) Pozitivno aspektija

30. O Komiteti bare lo{alipasar dikhela kaj ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija e Fremeskere konvencijasar si astardine bareder numero grupe thaj manu{a, sar so sine vakerdino ki avgo deklaracija e makedonijakere avtoritetondar kana kerga pes e Fremeskere

konvencijakoro ratificiribe, thaj akana akale konvencijasar si lende thaj e Bo{njakija. D`aindoj pali revidirimi deklaracija bi~haldi ko Evropakoro Konsili ko juni 2004-to ber{, o ,,lafi/vorba/ ,,nacionalnikane minoritetija,, vakerdo ki Fremoskiri konvencija, si va{ e manu{a save so d`ivdinena ki Republika Makedonijakiri teritorija thaj ma{kar lende si e Albancija, Khoraja, Aromanija, Serbija, Roma thaj Bo{njakija,,.

31. O Komiteti bare instereseja dikhela i diskusija savi so d`ala khere thaj ki bilateralno kooperacija, va{ o phu~ibe ka len pes vaj na e Kroatija ko akava protektiribe e nacionalnikane minoritetongoro. O Komiteti {ukar dikhele ko akava phravdo dikhibe e avtoritetongoro va{ akija buti thaj khemela olendar te d`an majdorig e diskusijencar so e avtoritetija kerena vi akale manu{encar.
- b) Bi pharuvde phu~iba

32. Di`ikote sine o dijologo ma{kar o Komiteti thaj e Egiptjanija^{2[2]}, von phenge kaj khamena te len love kotar o them te {aj te arakhen pengere kultura thaj te {aj te len than ko publikane bukja. Sar so phenena e avtoritetija, olencar si astardo dijologo numa o dijologo naj but la~ho thaj na{tit e vakerel pes vareso konkretno va{ akale phu~ibaskoro pharuvube. O Komiteti majdorig dikhela kaj but manu{a akale Egiptjanon dikhena sar Roma thaj odoleske von nane javer etnikani grupa. Mamuj adava, vi o them peskere dikhibasar anela d`I ki olengiri marginalizacija, so ma{kar javer, kerela
33. O Komiteti majdorig akale dikhela manu{a kaj ten saven/sasaren/ pengedirime korutnde kperespa{ari resarin/cilo/ si e Fremeskiri konvencija te puhljarel pes vi e Bo{njakonge, numa ko jekh vakti/vrama/ harnjarela/limitirinela/ pes va{ e manu{a saven so naj themeskere lila ande nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija. Akava si mamuj adava so o avtoritetija sikavena ko kriterimija va{ themeskere lila thaj ki sfera kotar e minoritetongoro protektiribe.^{3[3]}

^{2[2]} Pali o majpaluno Genibe e manu{engoro, trujal 4000 manu{a vakerdine pes kaj si Egiptjanija, numa pali e naoficijalnikane hainga, olengoro numero si bareder.

^{3[3]} Dikhen thaj o Reporti katar e Venecijakiri komisija va{ na-themeskere manu{a thaj minoritetongore hakaja, CDL-AD (2007)001, kotar e 18-to januari 2007-to ber{.

Rekomandacije

34. O Komiteti vi majdorig motivirinela e avtoriteton te d'an dureder ko jekh fleksibilneder thaj dinamikaneder vakti te len sa e manu{en e Fremoskere konvencijasar. O Komiteti akharela e avotireton te dikhen e {ajiopea va{ adava te len pes vi adala grupe manu{a save so sikavgje interesi te ovenkotor akale Fremoskere konvencijatar. Akate {aj te len pes vi adala saven so nanen themeskere lila thaj saro so phenela pes, gendo pali gendo. Odoleske e avtoritetija khamela pest e revidirinen olengiri deklariacija te len nove kritetrium sar so majdorig e dijalogosar e Egiptianoncar thaj saro themunibe Ri Tengiri deklaracija. 35
35. O Komiteti vi majdorig motivirinela e avtoriteton te d'an dureder ko jekh fleksibilneder thaj dinamikaneder vakti te len sa e manu{en e Fremoskere konvencijasar. O Komiteti akharela e avotireton te dikhen e {ajiopea va{ adava te len pes vi adala grupe manu{a save so sikavgje interesi te ovenkotor akale Fremoskere konvencijatar. Akate {aj te len pes vi adala saven so nanen themeskere lila thaj saro so phenela pes, gendo pali gendo. Odoleske e avtoritetija khamela pest e revidirinen olengiri deklariacija te len nove kritetrium sar so majdorig e dijalogosar e Egiptianoncar thaj saro themunibe Ri Tengiri deklaracija.

E informacijengoro khedipe

Pheniba kotar o avgo ciklusi

36. Ko peskoro avgo/per{o/ gindipe o Komiteti vakergja kobor si importantno te kheden pes vu`e informacije va{ e manu{engiri etnikani konstrukcija thaj dikhela kaj e minoritetija si mamuj e rezultatija so sikavgja o majpaluno manu{engoro genibe ko them. Odoleske o Komiteti rodela e avtoritetondar te dikhen o {ajipe te {aj akale informacijen te dopherel javera statistikakere informacijencar, kolesar ka ikeren pes d`I ki Rekomandacija no. (97)18 va{ e personalno informacijengoro protektiribe so kheden pes va{ i statistika. Akanutni situacija

a) Pozitivno aspektija

37. O Komiteti dikhela kaj e avtoriteten isi turlije/but/ informacije ulavdine pali e kritetriumija, sar so si o phuripe, mur{ vaj d`uvli, geografijakoro astaribe, va{ e numero thaj e situacija e etnikane komunitetoncar ko but sektorija, thaj te kheden pes asavke informacije kerena pes sociologikane studije thaj rodipa. b) Bipharuvde bukja

38. O Komiteti dikhela kaj vi majdorig isi duje rigeskere dikhiba upral e manu{engoro

genibe.^{4[4]} O Komiteti gindinela kaj akala informacije khamela pes te kompararinen pes e majpalune demografikane thaj socijalnikane studijencar te {aj te avel pes d`i pe jekh pragmatikani thaj fleksibilno implementiribe e politikengo va{ e minoritetija ko buteder sektorija.

39. O Komiteti majodorig dikhela kaj ko konteksti kotar e kerdine aktivitetija va{ jeka-jekh leibe e manu{en, e avtoritetija butivar lena informacije kotar etnikumija, save so regularno sar informacije khedena thaj printinena pes. O Komiteti ko akava konteksti, gindinela kaj e avtoritetija khamela pes, kana kerela pes lafi va{ e etnikano avibe e manu{engoro te d`al pali e internacionalno norme va{ e lkhedipe thaj protektiribe e privatnikane informacijengo.

Rekomandacija

40. E organija responsabilno va{ e informacijengoro khedipe va{ e manu{engoro etniciteto te len bareder sama va{ e hakaj sakone jekhe manu{eske kotar e nacionalno minoritetija te {aj ,,korkoro, tromale te phenel khamel vaj na te ovel tretirimo sar minoriteti,, sar so vakerelao gendo 3 kotar e Fremoskiri konvencija thaj e bukja regulirime ki Rekomandacija (97) 18 e Ministerongere Komitetostar va{ e personalno informacije so khedena pes va{ i statistika. Kana planirinela pes i politika thaj e love, akala informacije khamela pes te ovel dopherde e majpalune demografijakere thaj sociologijakere rodipa thaj

Gendo 4 e Fremoskere konvencijatar

Legalno thaj institucijakoro fremi va{ maripe mamuj diskriminacija

Arakhibe avgone ciklusostar

41. Ko peskoro avgo gindipe o Komiteti dikhlja kaj nane legalno fremi va{ protektiribe kotar i diskriminacija thaj dela godi e avtoriteton te keren buteder kanunija kolencar e manu{a ka maren pes mamuj i diskriminacija. Pali akava, o Komiteti phenela e avtoritetonge te bajraren pngere zora thaj te den dumo e Ombudsmane ki leskiri buti.

^{4[4]} Pali e manusengoro genibe ko 2002-to ber{, kotar 2.022.547 manu{a, isi 1.297.981 Makedoncija (65,2%), 500.983 Albancija (25.2%), 77.959 Khoraja (3.9%), 53.879 Pom (2.7%), 9.695 Aromanija (0.5%), 35.939 Srbija (1.8%), 17.018 Bo{njakija (0.8%), 20.993 javera (1.0%).

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspektija

42. O Komiteti dikhela vi adava kaj o Ombudsmani akana si la~he etablimo instituti ki themeskiri konvencionalno fremi thaj kaj organiziringe pes but informacijengere kampanje va{ e minsakoro/samakoro/ vazdipe, vi kotar e Ombudsmaneskere regioneskere ofisija, te {aj e manu{a te prend`arkeren pes akale institucijasar. O Komiteti majdorig dikhela kaj akava informacijakoro materijali dela pes avri ko ~hibja e nacionalno minoritetongiri thaj sa e rovipena d`i ko Ombudsmani {aj te ekren pes ko

b) Bipharuyde phuriba

43. O Komiteti majdorig, ma{kar javera bukja, dikhela kaj o Ombudsmani si va{ adava te kerel monitoringo sar d`ala o gendo va{ na-diskriminiribe thaj jeka-jekh leibe e manu{engoro ko publikane organija, thaj sar implementirinela pes o Kanuni va{ jekhipa ma{kar e d`uvlja thaj e mur{a kotar 2006-to ber{. Numa, sar te si, e informacije dende kotar o Ombudsmani, ov na lelja but rovipa va{ etnikani diskriminacija kotar e manu{a katar e nacionalno minoritetija.

44. O Komiteti lela ki godi e duj rigengere dikhiba vakerdine ki Komitetoskiri majpaluni vizita ki nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija va{ adava khamela pes vaj na kanuni mamuj i diskriminacija. E reprezentantija ktoar nesave themeskere organija vakerge kaj na khamela pes asavko jekh kanuni/zakoni/. Numa, dikhela pes vi kodo so o gendo 9 kotar e Konstitucija lela ki godi generalno protektiribe kotar i diskriminacija, ki akanutni legislativa nane konkretno so ka kerel pes, kana vareko ka phager akava gendo thaj aktija pes buteder haingja^{5[5]} save so ko but sfere, sar so si e khera, sastipaskoro protektiribe thaj avipe d`i pe publikane institucije, nane u~hardine konkretno legisalcijasar mamuj i diskriminacija, thaj e anti-diskriminacijakere aktija so si akana, nane vu`e thaj na definirinena so ka a~hol pes te phaglja vareko akala kanunija, na

^{5[5]} Ma{kar javera dikhen o Komiteti e Khetanutne nacijengoro va{ e ekonomikane, socijalnikane thaj kulturakere hakaja, Dikhibe e reportengiere dende kotar e thema d`aindoj pali e gende 16 thaj 17 kotar o Pakti, Klejakere dikhiba va{ e nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, 24-to novembro 2006-to ber{, E/C.12/MKD.CO/1.

d`ala pes ko kriza/adalatija/ thaj javer. Agjare phenela pes ko gendo 319 kotar e Kanuni phenela pes kaj ka ovle kriminali vareko te kergja nacionalno ja palem religijakoro bikhamipe thaj natolerancija (numa, nane varesavi konkretno protektiribe kotar rasakiri ja palem etnikani diskriminacija) thaj nikana na d`ala pes ko kriza.

46. D`indoj pali e na-gavernoskere hainga, asavki situacija, thaj adava so nane but rovipa d`i ko Ombudsmani va{ etnikani diskriminacija, {aj te anen d`i adava e manu{a te hasaren peskiri pakhiv thaj pakjaibe ko akala institucije va{ e manu{ikane hakajengoro protektiribe, leindoj kate vi e Ombudsmane. Sar te si, o Komiteti dikhela thaj adava so vi majodorig {aj te dikhel pes diskriminacija mamuj e manu{a kotar e nacionalno minoritetija, 47. ^{Odoleske si importantno akala kampanje} specijalno mamuj e Roma, Albancija thaj vale minsakoro/samakoro/ vazdipe, te {aj te aven d`i ko sa e potencijalno manu{a so ka roven pes thaj savore te oven {ukar prend`arde e nadiskriminacijasar thaj e relevantno kanuneskere standardoncar. D`ikote, jekhe rigatar o Komiteti si lo{alo so kerde si varesave aktivitetija va{ akava, kotar javer rig dikhela kaj butivar nakompetentno NGO kerena akala bukja, nane olen la~ho kapaciteti thaj resursija thaj save kerena lovencar save so 48. ^{Rekomandacije} avena kotar e internacionalno organizacije.

48. E avtoritetija khamela pes te dikhen save aktija isi olen mamuj i diskriminacija thaj te keren la~heder kanunija thaj legislativa mamuj akija diskriminacija. Akalesar ka garantirinel pes kaj o kherutne kanunija thaj i legislativa dena vi adekvatno protektiribaskere instrumentija mamuj etnikani diskriminacija ko sa e sfere thaj ka oven kanuneskere thaj legislacijakere draba/medikamentija/ va{ e potencijalne `ertvi akale diskriminacijatar.

49. Khamela pes te keren pes buteder zora te bajrarel pes i publikaniminsa/sama/ va{ e manu{ikane hakaja/~a~ipena/ thaj va{ e aktivitetija va{ maripe mamuj i diskriminacija, kerindoj khetane buti e NGO-encar save so kerena buti ko akava umal/sfera/ resariasar/cilosar/ te bajraren pengere kapacitetija. Vi majdorig khamela pes te del pes dumo e Ombudsmaneske te kerel akija buti. Khamena pes vi adekvatno aktivitetija te len pes e majneve informacije

va{ i diskriminacija mamuj e manud{a kotar e nacionalno minoritetija thaj va{ o maripe mamuj asavke fenomenija.

Sasto thaj efektivno jekhipa - e Romengiri situacija

Arakhiba avguna ciklusestar

50. Ko peskoro avgo Gindipe, o Komiteti dikhlja diskriminacijakere praktike mamuj e Roma ko buteder sfere thaj akhargja e avtoriteteton te keren aktivitetija thaj te koregirinen akija situacija. Majodorig, o Komietu akhargja e avtoriteteton te anen nacionalno strategija va{ e Roma thaj adekvatno finansiribe, sa resarinasar/cilosar/ te harnjarel pes i socio-ekonomikani hiv ma{kar e Roma thaj e javera
51. manufa. Komiteti majodorig dikhlja vi e problemon kolencar khuvena pes e javera nacionalno minoritetija, specijalno e Albancija thaj e Roma, kana khamena te len themeskoro lil ki phuv/ko them/, so rezultirinela negativno efektosar va{ adava te len pes e socijalnikane, poltikane thaj ekonomikane hakaja. E avtoritetija si akhardine te keren bareder sama upral e problemija kolencar arakhena pes akala manu{a thaj te len themeskoro lil upral i funda so si bijame ko akava them.

Akanutni situacija

52. O Godideibaskoro komiteti bare lo{asar dikhela kaj ko vakti pali oleskoro avgo Gindipe, ki kooperacija e Romencar, definirimi si i Nacionalno strategija va{ e Roma, savi so o Gaverno angja pali i publikani/phutardi/ debata ko januari 2005-to ber{. Kerdino si vi akcijakoro plani va{ i Strategija ko {tar prioritatoskere sfere: arakhibe buti, khera, edukacija thaj sastipaskoro protektiribe. Organizirime si vi aktivitetija te vazdel pes i publikani sama/minsa/ te motivirinen pes e relevantno lokalne avtoritetija te anen/keren/ lokalnikane akcijakere planija thaj te crden love kotar e lokalnikano bud`eti va{ akala aktivitetija. Akala love ka oven dopherdine e proektoncar save so khamela pes te den pes d`i pe ministeriumija va{ varesave sfere. Majodorig, e avtoritetija si aktivno lendine ki Dekada va{ e Romengiri inkluzija (2005-2015), inicijativa kerdini ko ofto thema ki Centralnikani thaj teluni Evropa, resarinasar/cilosar/ te keren pes fremija e gavernongere va{ aktivitetija te sigjarel pes olengiri socijalnikani inkluzija thaj te la~harel pes e Romengiri ekonomikani thaj socijalnikani situacija ko sasto regioni.

53. Sar so phenena e reprezentantija kotar o Ministeriumi va{ buti thaj socijalnikani politika, e rezultatija kotar avgo 2006-to ber{ ki Stratigijakiri thaj e Nacionalno planeskiri implementacija si la~he, specijalno ko umal/sfera/ e edukacijakiri thaj ko arakhibe buti. Ko arakhibe buti, kerena pes aktivitetija te del pes dumo/a`util/ pes e Romenge te len kualifikacije, thaj aktivitetija te kheden informacije thaj treningo sar te keren pengere tikne familijakere biznesija, thaj te motivirinen pes e privatnikane kompanije te den buti e Romenge. Majdorig, kerdine si vi but aktivitetija e Romenge te ovel lokheder te aven

b) Bipharuve pengere socijalnikane hakaja/~a~ipena/ thaj hakaja ko sastipaskoro protektiribe. (Dikhen o

54. Reporti ikote, kere vakhutere informacikoro komiteti lo{ala kotar e zora so kergja o Gaverno ko nakhle nekobor ber{, o Komiteti vi majdorig lel sama va{ adija bari hiv so crdela e Romen kotar e javera manu{a thaj lel sama upral e problemija kolencar e Roma arakhena pes ki sako jekh sfera. Sostar nane adekvatno finansije thaj nane la~hi politikani voja ko sa e nivelura, avela pes d`i pe lokheder implementiribe e Nacionalno strategijakoro thaj avela pes d`i ko bare problemija, d`ikote e ciloskiri grupa, e Roma butivar na{ti te len e efektija kotar kerdine aktivitetija. E Godideibaskoro komiteti dikhela vi adava kaj e relevantno ministeriumija

55. crdije E Godideibaskoro komiteti Roma, eava majbdeang majbare do fakive kaj kotarde e kotar e 70% Romendja, dsavdiameba ko i khera problemi na{ dokumentija thaj sako d`ive isi olen stresu kaj {aj te frden/~huden/ olen avrijal e khera, vi kodo so ko akala khera butivar nane fundavni infrastruktura, saro so si o paj, elektriciteto thaj la~he droma. Generalno dikhindoj o bibukjaribe si baro problemi savo so astarela na numa e Romen^{6[6]}, bizi te dikhel pes avena kotar e ma`oriteta vaj ktoar e minoriteta. Numa e Roma^{7[7]} si majbut bibukjakere leindoj o fakti kaj 70% olendar nane ki buti thaj naj len formalno buti. Bute Romen isi tikne {anse te arakhen buti, leindoj ki godi olengoro generalno edukacijakoro nivelu (bute olendar isi numa fundavni oftobere{eskiri edukacija) thaj harno kualifikacijengoro nivelu, thaj i diskriminacija

^{6[6]} Pali e informacije thaj oficijalnde kaj bazarija, vi kotar e avtoritetija, trujal 40% kotar sa e manu{a ko them nane olen buti.

^{7[7]} Pali e rezultatija kotar majpaluno manu{engoro genibe, e Roma si 2,7% kotar sasti populacija ko them.

56. Nesave kotar e Romengere reprezentantura phenena kaj e Romen sistematikane khosena kotar e data baze ko agencije va{ buti^{8[8]}. E bukjakere agencija phenena kaja dava si sostar e Romen butivar nane oftober{engiri edukacija so si kriteriumi te ove registririmo ki agencija va{ buti. Numa, d`aindoj pali e avtoritetija, akava nane problemi e Roma ma te oven registririme ko data baze va{ bukjaribe. E Godideibaskoro komiteti sine informirimo kaj o Minsiteriumi va{ buti thaj socijalnikani politika kergja instrukcije va{ akale phu~ibaskoro vu`aripe. E romane NGO phenena kaj vi kodo so o Gqaverno a`utipasar kotar e internacionalno institucije nekobor ber{ kerena programija thaj proektiva va{ buti, e Roma butivar si avrija kotar akala proektija sostar naj olen fundavni edukacija thaj va majodorig kotar pes akala proektija E

57. majodorig kotar pes akala proektija E Romengere situacija si ko buti phari thaj pe daj sasipaskoro protektiribe, thaj butivar kotar te GAVRRO pes bila~hipa thaj diskriminacijakere praktike - sar so si adava kana olenge na mangena te den sastipaskro tretmani ja palem kerela pes e pacijentongiri segregacija. Majbaro numero Romendar na{ti te aven d`i ko fundavne draba/medikamentija/ thaj tretmanija thaj nane ki situacija te pokinen e minimalno loven va{ e

58. E Romengiri situacija si but phari. Pali e draba thaj te dikhljaren pes ko doktor. Pali e probelmija kolencar von arakhena pes ki edukacija, arakhibe buti thaj sastipaskoro protektiribe, e Romane d`uvlja butivar arakhena pes diskriminacijasar ki thaj avrijal e romani komuniteta. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj te la~harel pes akija situacija kerdine pes nekobor konkretno porektija ko buteder sektorija. Kerge pes but aktivitetija te vazdel pes i sama va{ e phu~iba phangle e edukacijasr, sastipaskere protektiribasar thaj reprodukcijakere hakajencar, kaskeri ciloskiri grupa sine na numa e Romnja, numa vi e themeskere institucije. Bizi te dikhel pes upral akala pozitivno kerdine phundre majangle,

59. khamera pes ledijadeso shaj ve bare pes daj akala edukacija, itja te kerena efektive praktike e kere aakhengipessituacija, vi majodorig si buti va{ e avtoritetija, vi kodo so si kerdine but zora thaj dikhlo si d`aibe majangle ko akava umal/sfera/ (phanglo akalesar dikhen teleder e komentaron va{ o gendo 12).

^{8[8]} Pali e reprezentantija kotar e Ministeriumi va{ buti thaj socijalnikani politika, registririme si 16.000 Roma ki lengiri data baza d`I ko dekemvri 2006-to ber{.

60. Vi kodo so nekobor (ela Roma lena dumo (lena vi finansijakoro dumo) te (aj te ikalen peske personalno dokumentija, jekh baro numero olendar si bizi bijanimaskere lila ja palem personalno dokumentija. Von si baro numero adalendar save so na{ti te len themutne/themeskere/ lila vi kodo so si kerdine pharuviba ko kanunija save so kerena lokheder olengoro apliciribe va{ themutno lil. E manu{a kotar e albanikani komuniteta si astardine akale problemosar. E Godideibaskoro komiteti lela bari sama va{ akija situacija, leindoj ki godi kaj d`aindoj pali revidirimi deklaracija e Gavernoskiri, e Fremoskere konvencijakoro implementiribe, se Roma tiane jekh tva{ komunita kasensii societeskoni kani phar(Dikhen a updejal e atakhepa papezgeradi 3)a., vi bute Khorajen isi seriozno pharipa thaj socio-ekonomikane problemija ko arakhibe buti thaj arakhena pes diskriminacijakere praktikencar ki edukacija ko varesave regionija. E problemija va{ e khera si pa{e d`i ko akala komunitetija specijalno ko gaveskere/ruralne/ thana thaj regije.

62. E pharipena kolencar arakhena pes but manu{a kotar e etnikane komunitetija mamuj e Roma (specijalno e Albanke thaj e Khoranja) ki edukacija, arakhibe buti thaj sastipaskoro protektiribe, anena d`i pe odova von te oven buteder dukhavdine ki akija diskriminacija. Gindinela pes kaj von si teli bareder pharipena thaj teli bareder diskriminacija, vi ko lengere komunitetija vi ko them. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj olengiri situacija sa buteder thaj buteder ovela prioriteti ko aktivitetija so kerela o Gaverno ki kooperacija e NGO sektosesar thaj lo{ala so korkore e

Rekomandacija 1. Jevlja mobilizirinena pes te bajraren pengiri inkluzija ko them. (Phanglo akalesar dikhen e

63. komentarija teli e kooperacijo (5). Romencar, e Avtoritetija khamela pes te intenzivirinen pengere zora te sigurinen sasto thaj la~ho implementiribe e Nacionalno strategijakiri va{ e Roma thaj Akcijakoro plani ando kotar o Gaverno. Khamela pes te keren pes buteder evaluacije va{ adava sar d`ala i Strategija thaj urgentno te keren pes phundre majangle ko maripe mamuj i diskriminacija va{ e Roma ko sa e umala/sfere/. Khamela pes te crden pes ki rig sa e bila~he rodipena kotar e agencije bukjake thaj e dokumentongoro ikalibe te ovel lokheder va{ e Roma thaj e javera so khamena te ikalen penge themeskere lila.

64. Khamena pes vi buteder intenzivno aktivitetija te pharuven pes e Socio-ekonomikane problemija kolencar arakhena pes e javera komunitetija, specijalno e Khoraja.

65. E avtoritetija khamela pes te den palpale aktivitetoncar thaj te bajraren i sama, sar vi te del a`utipe ko relevantno umala/sfere/ te {aj te la~harel pes i situacija e d`uvlengere kotar e javereder etnikane komunitetija. Va{ e situacija pe savi si e Romnja thaj e romane d`uvlja ko arakhibe buti, sastipaskoro protektiribe thaj edukacija, khamena pes urgentno aktivitetija. Khamela pes te den pes finansije te {aj te implementirinel pes o Kanuni va{ jekhipa ma{kar e d`uvlja thaj e mur{a, so ka

Gendo 5 kotar e Fremoskiri konvencija

Arakhibe e kulturakoro e manu{engi kotar e nacionalnikane minoritetija

Arakhipa avgune ciklusostar

66. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja kaj e themeskoro a`utipe va{ e kultiurako identitetoskoro arakhibe ko etnikane komunitetija, leindoj kate vi olengoro historijakoro palpalutnipe thaj barvalipe, d`i akana nane la~he, thaj kodoleske phenela e avotritetonge te keren adekvatno aktivitetija te koregirinen akija situacija.

67. E Godideibaskoro komiteti lela ki godi e Aromanengiri sama va{ olengoro kulturakoro identiteti, koleske gindinena kaj si teli asimilacija, thaj kodoleske phenela e avtoritetonge te den olen dumo/zor/vast/ te ikeren akalae komunitetongoro identiteti.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspektija

68. E komunitetongoro etnikano, kulturakoro, ~hibjakoro thaj pakhivakoro/religijakoro/ identiteti si garantirime e gendeja 48 kotar e Konstitucija, khetane e hakajesar va{ tromalo vakeribe, arakhibe e diferentno atributiengo save so zorarena olengoro identiteti thaj te len pengere komunitetongore simbolon. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj d`aindoj pali akala aktija, ko 2005-to ber{ ando si nevo Kanuni va{ e flage/bajrakija/ ko komune kote so e manu{a kotar e minoritetija si buteder kotar 50% saste komunakere populacijatar. Ki praktika,

akava kanuni si buteder va{ e albanikane komunitetoske, savi so {aj te pherel i kondicija va{ akava procenti, thaj akava kanuni prakticerinela pes ko 16 kotar 84 komune ko sasto them.

69. Pali e themeskoro reporto, e amandmanija kotar e 2003-to ber{, kotar o Kanuni va{ kultura kerge la~heder kondicije va{ e kulturakere proektongo finansiribe va{ e nacionalnikane minoritetija, thaj olengoro lejbe than ko Konsili va{ i kultura. Mamuj akava, e ber{eskere programija va{ e kultura so anena pes ktoar e Ministeriumi va{ kultura, akana printinena pes vi ko komunitetongere ~hibja save so kerena buteder kotar 20% e populacijatar. Ki institucijakiri vorba, o sektori save isi resabiliteti te buhljarel e etnikane komunitetongiri kultura, ko Ministeriumi va{ kultura, isi ole resarin/cilo/ te del dumo/zor/a`utipe/ ko minoritetongiri kulturakoro ikeribe, te del motivacija e organizacijenge kotar akala minoritetija te keren u~he kvaliteteskere proektija ki kultura thaj te sigurinel kaj ko akala proektija kerela pes buti ko jekh na-diskriminacijakoro drom. O u~ho legaripe e Ministeriumeskoro va{ kultura thaj e
70. E Godideibaskoro komiteti i dikhela kaj but manija so kerena buti ko ministeriumi, lena vi kulturakere aktivitetija promovirime, kotar e reprezentanton kotar javereder komunitetija so nacionalnikane minoritetija (Albanciija, Khoraja, Armanija, Srboja, Roma thaj Bo{njakija) lena resabiliteto va{ e proektija finansijakoro a`utipe upral e ber{eskiri funda kotar o Ministeriumi va{ kultura, sar kulturakere porektija kotar nacionalnikano interesi. O them, majodorig, dela dumo vi va{ porektija va{ o rodipe, arheologija, bibliografija, ja palem javera umala/sfere/ kotar e istorija thaj kultura e minoritetongiri so kerena pes ko muzeja, rodipaskere institucije va{ etnologija, istorija thaj javer. (Dikhel o Reporti e themeskoro va{ buteder informacije). Musaj te lel pes sama va{ o progresi so si kerdino ki restavracija e kulturikane thaj historikane monumentengo kotar e nacionalnikane minoritetija, leindoj kate vi misala/egzemplija/ kotar e islameskiri ki arhitektura.
71. E Godideibaskoro komiteti i dikhela ki progresi ko kultura, savi so E Krijora kotar o kanunija i lokalnikane deibe palpale i phuvaj se sine e religijakere kuperutno legaripe thaj se praruvipena ko kanuni kupengi (ki Makedonijakiri ortodoksno khangiri va{ kultura, khame la pes te den la~heder thaj islameskiri kupa) te afirmirinen pes e kondicije usulija kupa) te afirmirinen pes e komunitetengere kulture thaj o multikulturakoro

themeskoro karakteri. E komunen akana isi bareder responsibiliteta va{ e institucionalno thaj finansijakoro a`utipe/dumo/vast/zor/ va{ e proektija save si importantno/mahat/ va{ e lokalnikano komuniteti. Vi mamuj e problemija save so sikavena pes ki akija incijalno faza ki decentralizacija, isi pakjaibe kaj akava procesi ka ovel la~ho te bajraren thaj te ikeren pes e kulture kotar e diferentno/javereder/ komunitetija.

b) Bipharuvde phu~ipa

72. Leindoj ki godi bute aktiviteton kerdine kotar e minoritetija ko umal/sfera/ e kulturakiri kolenge sine dendo dumo/vast/a`utipe/ e themestar thaj e Gavernostar, e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj e minoritetija gindinena kaj e love so dela o them na{ti te pheren olengere rodiba thaj akalesar si astarde majbut e tikneder komunitetija, leindoj kate vi adalen so nane phendine/vakerdine/anavkerde/ ki Konstitucija. D`aindoj pali akale komunitetongere reprezentantija, thaj pali adava so akale komuniteton nane love, e themeskoro a`utipe si but importantno vakerde ikerengere bilo{alipe 73 e dajestantse e them na e kaveribetija {ki olengere vna{vi ikeren ko bute traktor vitetijipa { anava them thaj bilo{alipe va{ adava so o them na sikavela interesi te finansirinel istorikane rodipa va{ akale komunitetoskoro identiteti thaj kultura. E Aromanija kotar javer rig phenena kaj vi olen isi seriozne problemija ko arakhibe love va{ olengoro identitetoskoro ikeribe, so d`aindoj 74 pal olengoro vakeribe ka hasajol/khosel pes/.

Rekomandacije

74. Ki kooperacija e reprezentantnocar kotar e minoritetija, e avtoritetija khamela pes te identificirinen finansije te la~harel pes e nacionalnikane minoritetongoro avibe d`i pe finasijakoro a`utipen/dumo/vast/ kotar o them va{ olengere aktivitetija ki kultura.

75. Khamela pes bareder sama te ikerel pes ko suporti/a`utipe/ e tikneder komunitetonge, leindoj kate adalen so nane anavkerde/phendine/ ki Konstitucija, te {aj vi von te ikeren thaj te afirmirinen pengoro identiteti turjal e vu`e thaj transparentno aktivitetija.

Gendo 6 kotar e Fremoskiri konvencija

Toleriribe thaj ma{karkulturakoro dijalogo

Arakhiba avgune ciklusostar

76. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti akhargja e centralnikane thaj e lokalnikane avtoriteton te keren buteder zor te vazden i tolerancija thaj ma{karetnikane relacija. Dikhindoj o harno nivelo ki interakcija ma{kaj javereder etnikane grupe, specijalno ma{kar e Makedoncija thaj Albancija, o Komiteti akharela e avtoriteton te maren pes mamuj i polarizacija e themeskiri upral etnikani linija, specijalno ko umal/sfera/ edukacijatar.

77. Majodorig, sine phendino kaj khamena pes majodorutne aktivitetija te motivirinen pes e mediumija te {aj te den jekh balansirimo reportiribe va{ e minoritetongere phu~ipa.

78. E avtoritetija sine akhardine vi te len specijalno sama va{ e Roma, A{kaliije thaj e Egiptjanija save so na{le Kosovatar thaj save so vi majodorig d`ivdinena ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, ko kondicije kotar ekstremno ~orolipe, ~hudime/crdime/ ko themeskere margine.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspektija

79. E Godideibaskoro komiteti dikhela pozitivno progresi ki relacija odolesar so si kerdino ko nakhle nekobor ber{ ko ma{karkulturakoro haljovibe thaj dijalogo thaj ko relacije ma{kar e majbare komunitetija. E progresijakoro d`aibe majangle ko implementiribe e akteskoro va{ jeka-jekh invoviribe, si faktori savo so khetane e kerdine aktivitetoncar va{ minsakoro/samakoro/ vazdibe, ka keren la~ho efekti upral akava pozitivno trendi. 80. Sar so phenela pes ko reporti e themeskoro, ma{karetnikano haljovibe ki edukacija si prioriteti ki Nacionalno programa va{ e edukacijakoro buhljaribe ko vakti/vrama/ kotar 2005-2015-to ber{, thaj ko kurikulumija/sikljovne planija thaj programija/ ad`ikerela pes tolerancijakoro sikavibe thaj jeka-jekheskoro respektiribe ki fundavni thaj ki ma{karuni edukacija trujal i siklana va{ civilnikanoi edukacija thaj javera sikljoviba. Mamuj akava, but proektija kerdine kotar o Ministeriumi va{ edukacija ki kooperacija e NGO-encar, butivar suportosar/dumesar/a`utipasar/ kotar e internacionalno organizacije, si fokusirime upral e vazdipe e samakoro/minsakoro/ va{ tolerancija thaj respektiribe upral o javeripe.

81. E Godiedibaskoro komiteti dikhela akava d'ibe majangle thaj e inicijative kerdine ko pervazi/fremi/ kotar o civilno them thaj ko akava umal/sfera/. O komiteti specijalno lela ki sama e proekton kerdine kotar e d'uvlikane organizacije kotar e minoritetongere komunitetija va{ zuraribe ko haljovibe thaj dijologo, specijalno te harnjaren pes e tenzije so sikavena pes ma{kar e ~have, va{ adava so kerena pes buteder klasija ki albanikani ~hib. Khamela pes te phenen pes vi e aktivitetija kerdine te vazdel pes i sama va{ e d'uvlja ko komunakere konsilija thaj deputatija ki

b) Bipharyvde phu~ipa Albanacija.

83. Vi kodo so lela ki godi e uprevakerde progrese, o Godideibasko komiteti dikhela vi kodo so ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija ovela polarizirimo upral etnikani linija thaj dureder khamena pes but zora te kreel pes haljovipe ma{kar e Makedonicija thaj e Albanacija. Sa ko sa, e etnikane phu~ibengiri depolitizacija thaj i deetnizacija ki politikani debata, sar vi o procesi ko anibe decizije, ka

84. anen E Godideibaskoro komiteti lela pari sama vi va{ o fakti so, sar so vakerena but hainga, i resarin/cilo/. interakcija ma{kar e manu{a ktoar e duj majbare komunitetija a~hovela limitirimi vi ko komunengere regionija kote so sine konflikti, sar misal/egzemplo/ ko Tetovo e manu{a si phangle jekh jekheske thaj ma{kar lende nane pakhiv. Akala barikade va{ interakcija lena i sama buteder, sostar akava si dikhlo majbut ma{kar e terne - ko sikljovne, ko lengoro sakodiveseskoro d'ivdipe, ko rekreacijakere aktivitetija thaj e javera aspektija ktoar olengoro socijalnikano d'ivdipe. E zora so kerena e NGO te anen pa{eder e ternen kotar

85. javerede kana kerena pes i jafi/vorba/ savde/sanaa/ kotar e tunkeder komunitetija (sar j si se lena Armanija, Sersaja, Dikne ev Boenjakija) na viodave sendane 2) nesave bareder problemija ki integracija

ma{karetnikane phu~ibena kotar e mediumija thaj te crdel pes ki rig i presija kotar e politikane partije upral e mediumija. Khamela pes te vazdel pes i sama/minsa/ ko akava umal/sfera/, trujal treningo thaj korkoreleguliribaskere aktivitetija va{ profesionalno anga`irime manu{engo ko mediumija, so kotar javer rig ka del dumo te la~harel pes e `urnalistongoro profesionalizmi. Khamela eps bareder sama vi ko monitoriribe upral e medijengoro informiribe va{ e minoritetongre phu~ipa.

90. Khamela pes bareder sama vi upral e Romengiri, A{kaliengiri thaj e Egiptjanongiri situacija save so na{le Kosovatar thaj e avtoritetija khamela pes te sigurinen kaj sa e aktivitetija so kerena pes ko akava konteksti lena ki godi e specifikane situacija e manu{engiri te {aj te dopheren pes olengere individualnikane trubulimata.
- Policijakere aktivitetija thaj manu{ikane hakajengoro respektiribe**

Arakhiba avgune ciklusostar

91. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja kaj isi vi but bila~hipa kerdine kotar e policijakere manu{a upral e minoritetongere manu{a, specijalno upral e Roma thaj e Albancija, thaj kaj asavke bu~a na avena d`i ki kris/adalati/sudo/. E avtoritetija sine akhardine te dikhen akija situacija thaj te roden so a~hilas pes thaj sar i policija tretiringja asavke rovipena.
- Akanutni situacija*

92. E Godideibaskoro komiteti bare lo{asar dikhela kaj pali jekh realnikano dikhibe e situacijakoro ki akija sfera, ki policija kerela pes procesi kotar bari reforma thaj si ando nevo Kanuni va{ e policija, te {aj te anel pes sasto respektiribe d`aindoj pali evropakere standardija. Akana ki Policijakiri akademija, sikljovena pes e manu{ikane hakaja thaj e NGO-encar astargja kooperacija te identificirinen pes e prioritetija ki akija sfera. Ko januari 2004-to ber{ ando si Kodeksi va{ e policijakoro butikeribe thaj akava sikljola pes kana kerela pes treningo va{ e manu{a so kerena buti ki policija. Kerela pes vi nevo temato savo so ka sikave ki praktikacijadege va{ emuspeifikane praktikakereketimija ko regionalnaltideturakesi mankae/trujalupe/. kotar buteder etnikane komunitetija thaj e avgune rezultatija dikhlhona pes sar la~ho efekti. E avtoritetija akava khamela te kerel ki sasti themeskiri teritorija.
93. Ki praktikacijadege va{ emuspeifikane praktikakereketimija ko regionalnaltideturakesi mankae/trujalupe/.

94. E Godideibaskoro komiteti dikhela vi kodo so e policijakiri inspekcijaki jekhin formirime ko Ministeriumi va{ andrune bukja lela andre vi e manu{en kotar javereder etnikane grupe thaj vi majodorig kerela korkori peske reforme.

b) Bipharuvde phu~ipa

95. Vi pali e uprevakerdine aktivitetija, e nagavernoskere hainga havljarena/phenena/ va{ e problemija kholencar arakhena pes e Roma ko olengere kontaktija e policijasar. Havljarela/phenela/ pes va{ e diskriminacijakoro dikhibe, bila~ho tretiribe kotar nesave policajcija mamuj e Roma, so {aj te defirnirinel pes sar maltretiribe ko butivar droma.

96. Majodorig, akala hainga phenena kaj i policija thaj e kriza/adalatija/ na tretirinena asavke fenomenon thaj phenena kaj na{ti vu`este te dikhel pes kaj isine diskriminacija thaj kodoleske na d`ana majdur.
Rekomandacije

97. E avtoritetija khamela pes vi majdur te buhljaren pengere aktiviteton te vazden i minsa/sama/ ma{kar e manu{a so kerena buti ki policija va{ o respektiribe ko javeripa thaj upral e manu{ikane hakaja thaj te den zor te den buti vi e Romenge andi policija.

98. Ko jekh vakti/vrama/ khamela pes te sigurinel pes kaj isi vi korkorutne/independentno/ mehanizmija va{ monitoringo upral e policija thaj te sigurinen pes vi obligacije kana ka dikhel pes kaj i policija phagela e manu{ikane hakaja. Majodorig, khamela pes bareder treningo thaj aktivitetija te vazdel pes i sama/minsa/ va{ e kriza/adalatija/ va{ o toleriribe thaj anti-diskriminacijakere phu~iba.

Hakaj va{ gindipaskoro, minsakoro thaj religijakoro tromalipe

Akanutni sistuacija

99. E Godideibaskoro komiteti bare intereseja dikhela i informacija kaj o Gaverno planirinela te kerel sikljovibe va{ e religija ko fundavne sikljovne. Phanglo akalesar o Komiteti khamela te phenel te lel pes sama vi va{ kodo, bizi te dikhen pes e trujalipa, e manu{enge kotar e nacionalnikane minoritetija te respektirinen pes olengere tromalipa va{ olengiri religija thaj pakjaibe.

Rekomandacija

100. Te kergja pes akava sikljovibe va{ e religija ko themeskere sikljovne, d`aindoj pali e Fremoskiri konvencija thaj ki konsultacija e familijencar, e avtoritetija khaemela pes te sigurinen kaj akava sikljovibe ka kerel pes d`aindoj pali e minoritetongere hakaja va{ tromalipe ki religija thaj pakjaibe. Si but importantno/mahat/ kana akava ka sikavel pes e ~havege, ma te a~hol pes numa ki jekh religija ja palem pakjaibe (teleder dikhen vi o arakhibe kotar o gendo 12).

Gendo 8 Fremoskere konvencijatar

Hakaj te sikavel pes o pakjaibe thaj keribe pakjaibaskere/religijakere/ kupe, institucije, organizacije thaj khedipa

Arakhiba avgune ciklusostar

101. Ko peskoro avgo Gindipe e Godideibaskoro komiteti phengja kaj nane siguriteto ma{kar e manu{a kotar e minoritetija kana von khamena te registririnen pakjaibaskere kupe, ko konteksti e decizijendar katar e Konstitucijakere adalatestar/krisatar/ va{ e pharuviba ko Kanuni va{ e pakjaibaskere khetanipa thaj grupe kotar o 1997-to ber{. E avtoritetija sine akhardine te den eksplanacija va{ akava resarinasar/cilosar/ te kerel lokheder o registriribe akale pakjaibaskere kupengo.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspektija

102. Ko dekemvri 2006-to ber{ o Kanuni va{ e khangerja, pakjivakere thaj religijakere kupe sine ki procedura finalizacijatar kotar o Gaverno. Ma{kar javera leskere karakteristike, dikhela pes kaj o Kanuni ka pharuvel/prekerel/ o procesi va{ registriribe pakjivakere kupen, save so akana nane te registririnen pes ko gavernoskere organija thaj ka registririnen pes ko adalatiya/krisa/. D`aindoj pali e avtoritetija, angleder sine kerdine konsultacije e involvirime rigencar thaj manu{encar, thaj planirinela pes akava kanuni te ovel bi~haldino

b) Bipharuvde phurina internacionalno organizacije va{ olengoro gindipe.

103. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj vi pali e decizije andine kotar e Konstitucijakiri kris/adalati/, vi majodorig a~hovela i konfuzija ko registriribaskoro procesi thaj e kriteriumija

save so khamela pes te pheren e pakjivakere grupe (Kanuni va{ e pakjaibaskere kupe, religijakere grupe kotar 1997-to ber{}). Nesave grupengere reprezentantija (Srbija thaj Aromanija) konkretno kerdine kritika upral akava Kanuni, pali adava kon {aj te registririnel pakjivakiri grupa kotar varesavi religija. Von gindinena kaj akala kriterijumija si diskriminacijakere sostar sostar registriribe pakjivakiri komuniteta si jekh kotar e prekondicije te vazden/te keren/ pes religijakere objektija te {aj te keren pes religijakere aktivitetija. Ki akija faza nane klaro/vu`e/ ka {aj akava Kanuni te pharuvel kodola phu~ipa vaj na.

Rekomandacija

104. E avtoritetija khamela pes te sigurinen kaj o hakaj e manu{engoro kotar e nacionalno minoritetija te sikaven pengiri religija ja palem pakjavibe thaj vazdipe religijakere institucije, organizacije thaj khetanipa, respektirinela pes vi ko kanunija, vi ki praktika. Von khaemla pes te sigurinen kaj ko akava konteksti o nevo kanuni ka del sa e kondicije so khamena pes te {aj te lel pes akava hakaj, sar so phenela o gendop 8 kotar e Fremoskiri konvencija, sar vi te len pes ki godi e gindipena so sikavena e pakjaibaskere komunitetija te anel pes akava kanuni.

Gendo 9 Fremoskere konvencijatar

E nacionalno minoritetongoro avipe d`i ko mediumija

Arakhiba avgone ciklosostar

105. Ko peskoro avgo Gindipe e Godideibaskoro komiteti akhargja e avtoriteton te pharuven e problemon so sikavgje pes ko trito kanaleskoro butikeribe ki themeskiri televizija, pe savo so dena pes programija ko minoritetongere ~hibja, resarinasar/cilosar/ te garantirinel oleskoro kvaliteti thaj butikeribe.

106. E Godideibaskoro komiteti diklja kaj o kanuneskoro rodipe te emitirinen pes programija ki makedonikani ~hib, trujal e programija ko minoritetongere ~hibja, kerela phareder te len pes e licence va{ e privatnikane radiodifuzerija ko ~hibja katar e javereder komunitetija. O komiteti akhargja e avtoriteton te pharuven akija situacija ko konteksti e revidiribaskoro ko Kanuni va{ e radiodifuzija. E avtoritetija sine akhardine te len buteder sama upral e phu~ipa so si vazdime kotar e tikneder komunitetija va{ olengoro avibe d`i ko mediumija.

nacionalno nivelu.^{10[10]} E Godideibaskoro komiteti dikhela vi kaj d'ala debata va{ adava sar si majla~he te pheren pes e trubujimata e tikneder etnikane grupenge d'aindoj pali i strategija va{ radiodifuzija va{ avutne pan~ber{.

111. Ki sfera kotar e privatnikane mediumija, {aj te dikhen pes vi pozitivnikane aspektija. Agjar, ko 2004-to ber{ kerdini sas privatnikani TV stanica ki albanikani ~hib nacionalno licencasar (ALSAT) savi so dela nevipena/haberija/ vi ki makedonikani ~hib. Kana vorbisaras va{ e Roma, isi duj privatnikane TV stanice ki romani ~hib, pali lengoro karakteri buteder komercijalne, save so ki Skopja emitirinena programija ki romani ~hib. Vi i regionalno radio stanica (ki Kumanova) emitirinela dujvar ko kurko programija ki romani ~hib. Pali akava, e privatnikane radio thaj TV stanice emitirinena programija ko minoritetongere ~hibja ko lokalno nivelu. E Godideibaskoro komiteti lo{ala va{ e sigende

112. E Godideibaskoro komiteti buteder khibja vi e themeskoro radio thaj televizioneskoro repodela informacije 2005-to ber{e ki albanikani ~hib thaj jekh ki srbengiri ~hib. E Aromanen isi magazini so ikljola duj drom ko masek/~hon/ , thaj isi nesave publikacije ki romani ~hib save so na printinena pes butivar kotar finansijakere problemija. E Godideibaskoro komiteti dikhela vi kodo so `urnalistija Roma, akana trenirinena pes

b) Bipharyde phuriba; ko makedonijakoro instituti va{ mediumija.

113. E Godideibaskoro komiteti majdorig dikhela kaj reprezentanton kotar tikneder etnikane komunitetija isi numa limitirimo numero programija ko lokalnikane radio stanice thaj e mediumija na lena bari sama va{ olengere problemija. Ko printime mediumija, akala komunitetija arakhena pes seriozne finansijakere problemoncar, so na{ti te anel d'i ko kontinuiteti ko lengoro printibe.

---

^{10[10]} Ki nacionalno funda, e themeskoro radio emitirinela 56 arija kurkeste ki albanikani ~hib, 35 arija ki khorani thaj buteder sar 3 arija ki romani, aromanengiri, srbongiri thaj bo{njakongiri ~hib. Ko lokalnikano nivelu nesave radiostanice emitirinena programija ko minoritetongere ~hibja (Radio Tetovo, Radio Gostivar thaj Radio Debar ki albanikani thaj khorani ~hib; Radio Kumanovo ki albanikani, romani thaj aromanengiri ~hib; Radio Ki~evo ki albanikani thaj Radio Kru{evo ki aromanengiri ~hib).

114. E Godideibaskoro komiteti lela bari sama vi va{ e informacija kaj ki praktika e programija emitirime komunitetongere mediumendar si numa va{ olengere manu{a thaj na{ti te arakhel pes but komunikacija thaj interakcija trujal e mediumija kotar javereder komunitetija. Asavko jekh nanipe kotar o dijologo thaj si evidentirimo ko relacije ma{kar e Makedoncija thaj e Albancija, isi olen pharipa te arakhen khetanutni ~hib va{ komuniciribe ko mediumija. Ko akava kotekesti, e tikneder komuniteton isi problemija te arakhen pengere thaj na{ngad pherena seriozno problemija ki relacija. mediumija thaj i politika, so kotar javer rig, e mediumenge kerela phareder te sigurinen jekh balansirimo tretmani ko phu~iba so si pa{e phagnle e nacionalne minoritetoncar. Dureder, vazdela pes vi o phu~ibe va{ e `urnalistongere profesionalno standardija thaj sar asavki situacija kerela influencia upral e programongoro kvaliteti thaj e medijengiri rola savi te ovel pozitivno thaj te ovel instrumenti ki integracija thaj umal va{ e dijologo ma{kar e komunitetija.

Rekomandacije

116. E Godideibaskoro komiteti motivirinela e avtoriteton te len bareder sama upral e trubujimata ki relacija avipe d`i ko mediumija va{ e tikneder grupengi thaj upral e kanuneskiri funda te roden droma sar te la~haren akale manu{engiri situacija ki akija sfera.

117. E avtoritetija khamela pes te definirinen thaj te den dumo va{ inicijative te bajrarel pes ma{kautno haljovipe thaj ma{karkulturakoro dijologo trujale e mediumija. Respektirindoj o editorijalno korkorutnipe e mediumengiri, e avtoritetija khamela pes te kreirinen multikulturakere programija thaj te bajraren o dijologo ma{kar e komunitetija thaj trujal pengere programija te vazden o dijologo trujal

118. Khamela pes bareder sama vi va{ o e mediumija. profesionalno treningo va{ e `urnalistija, specijalno odolenge so kerena buti ko multikulturakoro ma{kar. Khamela pes te motivirinen pes thaj te del pes dumo ko adava so e mediumija korkore investirinena ko lengoro korkorutnoleguriribe thaj korkorutni evaluacija.

Gendo 10 Fremoskere konvencijatar

**E minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/
ki komunikacija e publikane organoncar thaj kotar
olengiri rig**

Arakhiba avgone ciklusostar

119. Kopeskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti akhargja e avtoriteton te anen kanuni va{ e konstitucijakere garancije va{ e minoritetengere ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ ki komunikacija e thaj kotar e publikane organongiri reig, thaj trujal e avutne kanunija va{ e ~hibja thaj
120. Godideibaskoro komiteti majdorig dikhela abecede vi adava so nane profesionalno translatorija va{ e minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ ko adalatija/krisa/ thaj akharela e avtoriteton te definirinen specijalno programija va{ treningo te {aj te pharuven akava problemi.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspektija

121. Godideibaskoro komiteti lela ki godi I debata va{ {ajutno anibe e kanuneskoro va{ e ~hibjengoro istimalkereibe. O komiteti, sar te si, dikhela kaj va{ akava phu~ibe isi diferentno/javereder/ dikhiba, d`aindoj pali adava sar dikhela pes e Ohrideskoro phanglo lafi/vorba/. Jekh rig gindinela kaj asavko kanuni khamela pest e anel pes sostar adava rodela e Ohrideskoro phanglo lafi, d`ikote javera gindinena kaj i Konstitucija thaj d`iakanutne kanunija pharuvena akala rodiba so ikljona kotar kontrakti va{ e ~hibja. Ikerindoj ki godi kaj akava phu~ibe va{ e ~hibja si but importantno/mahat/ ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, e Godideibaskoro komiteti gindinela kaj anibasar jekh buvlo kanuni va{ e ~hibja, e theme ka ovel vu`i/klaro/ thaj
122. koherentno fundakoro akava umad/sfera/ so kotar jameo rig ka pharuven d`i problemon so kanunika va{ e karene pes ko akava umad/sfera/ ber{, ko komune kote so e Albancija si buteder kotar 20%, pali I makedonikani ~hib sa buteder istimalkerela/prakticirinela/ pes e albancongiri ~hib ko khidipa thaj ki buti e lokalno konsilengiri thaj ko komisije va{ ma{karetnikane relacije thaj ko dokumentongoro keribe. Pali o Ministeriumi va{ lokalno

^{11[11]} Pali akava gendo, I ~hib so vakerena 20% kotar e sasti populacija ko them si oficijalnikani ~hib, skrinisardo ki leskiri abeceda, sar so phenela o kanuni.

korkorutno legaribe, e minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ ko structure ko publikano legaribe barili (va{ 16%) ko Skopje. Ko realiteti akava si numa va{ e albanikani ~hib sostar olengiri ~hib vakerena buteder sar 20% populacijatar, so akale ~hibja kerela te ovel oficijalnikani ~hib, pali e makedonijakiri ~hib, ko {tar komune ko foro/diz/ Skopje, thaj ko dizjakoro nivelu.

123. Pali e informacije so lija e Godideibaskoro komiteti, d'ala vi idebata va{ prekeribe e asamblejakoro Legaripaskoro lil, te {aj te vu`aren pes e kondicije va{ e javera ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ upral save kondicije si kerdine e kanunija va{ legaripe o khidipa e asamblejakere thaj olakere bukjakere grupe.

124. E Godideibaskoro komiteti lo{ala akala zora so kerena pes ko nakhel nekobor ber{ va{ e profesionalno treniribe e manu{engoro save so kerena translacija, specijalno ki albanikani ~hib, so angja va{ adava trujal 100 manu{a te arakhen buti sar translatorija ko adalateskoro/krisakoro/ sistemi thaj ki themeskiri administracija.

b) Bipharuvde phu~ipa

125. Vi pali o progresi so {aj te dikhel pes ko albanikane ~hibjakoro istimalkeribe/prakticiribe/ ko publikane institucije, e Albancongere reprezentantija phena o pharipe - varekana kaj na{tit e kerel pes - te arakhen pes but kvalificirime translatorija ja palem varekana liyas na sikhavena lachi voja va{ translatorija.

126. E Godideibaskoro komiteti, minoritetongoro ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/, mamuj e albanikani ~hib, ko relacije e themeskere organencar si but tikno. Akava si kodoleske so e javera etnikane komunitetija na{ti butivar te pheren i kondicija 20% kotar sati populacija. Thaj agjare, e Khoraja si 20% numa ko pan~komune, e Roma thaj e Serbura ko numa jekh komuna. E Godideibaskoro komiteti na{tine sine te lel informacija definitivno va{ e ~hibjengoro istimalkeribe ko komune kote si pherdine kondicije koas genao.

127. Dine doji kondicije Konstitucija 10, thaj e diakautne kanunija/zakonija/, e lokalno avtoritetija si adala so kerena decizija kobor thaj sar ka istimalkeren pes e minoritetongere ~hibja ko administracijakere structure kote so adija ~hib vakerela pes tikneder procentostar

kotar e 20% kotar lokalno populacija. Sar so phengjas ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti ad`ikerela kaj e relevantno organen ka ovel fleksibilneder thaj pragmatineder relacija ko pheribe e kanunengiri, leindoj ki godi e trubujimata thaj rodipa kotar i lokalno populacija. Akava ka anel d`i adava praktikane te len pes ki godi e diference vakerdine kotar nesave grupe va{ e manu{engoro genipe thaj olengoro numero sar varesavo komuniteti.

128. Va{ e ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ ki kanuneskiri procedura, e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj vi pali e zora dendine ko nekobor nakhle ber{a, vi majodorig is problemija sostar o numero kotar kvalificirime translatorija ko akala ~hibja si but tikno (albanikani, romani, khorani thaj javera).

Rekomandacija

129. E avtoritetija khamela pest e d`an majodorig e treningoncar thaj te den buti kvalificirime translatorenge thaj te d`an pali adava so phenena e kanunija ki akija sfera/umal/ vi ki buti e lokalno thaj centralno avtoritetongiri vi ko adalatija/krisa/. Mamuj akava, e avtoritetija khamela pes te den dumo va{ inkluzivno dikhibe va{ akala tikneder minoritetija.

Gendo 11 Fremoskere konvencijatar

E minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe ki relacija e personalno anavencar

Arakhiba avgune ciklusostar

130. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja e problemon so sikavgje pes e personalno dokumentoncar, ki relacija e fonetikane anomalijencar ki transliteracija ko nesave khorane anava, thaj e anavencar save so sine zorasar pharuvdine ko nakhle ber{a. E avtoritetija sine akhardine te keren konkretno phundre thaj te pharoven akala problemija. Von sine akhardine vi te sigurinen efektivneder kanuneskoro prakticiribe va{ e personalno dokumentija.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspekti

131. E Godideibaskoro komiteti si lo{alo va{ e pharuvipa kerdine ko kanunija va{ personalno dokumentija ko 2004-to thaj 2005-to ber{, save so dena {ajipe, na numa ki makedonikani ~hib, numa vi ko javera ~hibja istimalkerde kotar 20% kotar manu{a (i albanikani ~hib si jekh so pherela akija kondicija) thaj ki lengiri abeceda te keren pes e personalno dokumentija. Majodorig, e personalno anava, te rodingja pes, {aj te tergjopl ko personalno dokumentija uzali makedonikani ~hib thaj vi va{ adala

132. Pali akava kanuni, e avtoritetija so na pherena kondicija va{ 20% kotar manu{a (i albanikani ~hib si jekh so pherela akija kondicija) thaj ki lengiri abeceda te keren pes e personalno dokumentija khamela pest e den pes d`aindoj

133. Pali akava kanuni, e pharuvipa si kerdine vi ki legislative va{ e droaribaskere dokumentija. Te rodingja pes, akala dokumentija, pali i makedonikani ~hib, {aj te printinen pes vi ki ~hib (thaj abeceda) e komunitetongiri. Akava nane numa va{ e albanikani ~hib, numa vi va{ e javera komunitetongere ~hibja. Asavke pharuviba planirinena pes vi va{ e tradibaskere dokumentija d`aindoj pali o plani va{ ,,neve personalno dokumentija,,.

b) Bipharuvde pharuvipa

134. Vi kodo so si la~he so e aktivitetija kerdine ki legislative te {aj te istimalkeren pes e minoritetongere ~hibja thaj olengere abecede ko personalno karte thaj ko javera personalno dokumentija, e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj realnikane ki praktika panda si ki avguni faza thaj pakjala kaj e avtoritetija ka sigjarkeren akava procesi.

Rekomandacija

135. E avtoritetija khaemla pest e d`an majdorig e zorencar te sigurinen adekvatno prakticiribe akale neve legisalcijakiri savi so regulirinena e minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe/practiciribe/ ko personalno dokumentija va{ identificiribe thaj ko javera personalno dokumentija.

E minoritetongere ~hibjengoro istimalkeribe/practiciribe/ va{ e lokalnikane toponimija

Arakhiba avgone ciklusostar

136. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja kaj e minoritetongere ~hibjende na lena pest e skrinisaren pes e

lokalnikane anava thaj javera toponimija thaj motivirinela e avtoriteton te dikhen akija buti.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspekti

137. D`aindoj pali decizija andi sigende, thaj pali e informacije kotar o Ministeriumi va{ androne bukja, i albanikani ~hib thaj abeceda {aj te istimalkerel/practicirinel/ pes ko skrinisariba e anavengo e lokalno thanengo. Akana e thanengere anava ka oven skrinisarde ki makedonikani ~hib thaj ki kirilica, thaj ki albanikani ~hib thaj olakiri abeceda, thaj ka skrinisarel pes vi o albanikano anav, transletiririmo ki makedonikani ~hib. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj ki praktika i albanikani ~hib ~a~e istimalkerela pes khetane e makedonikane ~hibjasar numa ko komune

b) Bipharuxdeephuxipa i albanikani ~hib si dujto oficijalnikani ~hib soske practicirinel pes kotarE203 e d'aindoj sigende. komiteti dikhela kaj o Gaverno akana sigende kergja nesave phundre majangle te del la~heder eksplanacija va{ e kondicije sar {aj te istimalkeren pes e minoritetongere ~hibja, d`aindoj pali e konstitucija va{ e ~hibjengoro istimalkeribe thaj akanutni legislativa va{ lokalnikano korkorutno legaripe. Sostar nane definitivno informacije va{ akija faza, o Komiteti ad`ikerela kaj e avtoritetija ka sigurinen, odori kote si pherde e kondicije rodime gendosar 11, nukta 2 kotar e Fremoskiri konvencija va{ e ~hibja e tikneder etnikane komunitetongere thaj vi pe akala ~hibja te

Rekomandacija inisaren pes e toponimija. E kanuneskoro anibe va{ e ~hibjengoro istimalkereibe khamela pes te siguridenlasiora e kompletanotevirinela e avtoriteton te keren phundre majangle thaj te sigurinen kaj vi e manu{a kotar javereder etnikane komunitetija {aj te istimalkeren pengere ~hibja va{ e anava e lokalno thanengiri, sar so phenela pes ko gendo 11, nukta 3 Fremoskere konvencijate thaj d`aindoj pali akanutni legislativa.

Gendo 12 Fremoskere konvencijatar

Multikulturakiri thaj ma{karkulturakiri edukacija

Arakhiba avgune ciklusostar

140. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti akharela e avtoriteton te den bareder zor te angljaren thaj te keren lokheder e ma{karkulturakoro haljovibe thaj e kontaktija ko thaj trujal e sikljovne. E avtoritetija sine akhardine vi te den bareder zora te pharuvel pes o problemi so nane lila sikljovibaske thaj nane kvalificirime sikavne va{ e Akanutni situacija minoritetongere ~hibja.

a) Pozitivno aspekti

141. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj ko nakhel nekobor ber{ kerdine si zora te angljarkerel pes i tolerancija thaj o respektiribe e manu{ikane hakajengoro thaj vi va{ e sikljovne trujal save so ka anen pes pa{eder e ~have kotar javereder komunitetija. O komiteti lo{ala specijalno va{ e inicijative kerdine va{ akava ko komune save so sine teli o konflikti. E Godideibaskoro komiteti dikhela vi adava kaj asavke inicijative si kerdine anglal sa e NGO, dumosar kotar e internacionalno organizacije thaj si bilo{alo so o them na lela dekreto. E Bipharyde phuripa

b) Bipharyde phuripa

142. Dikote kotar jekh rig e Godideibaskoro komiteti lela ki godi e zora kerdine va{ e angljaribe thaj tolerancijakoro buhljaribe thaj e ma{karetnikano haljovipe ko sikljovne, o Komiteti lela sama va{ kodo so i edukacija e ~hvengiri kotar e ma`oriteta thaj kotar e minoriteta (Specijalno albanikani) butivar si but ulavdi. Vi kodo so e ~have phirena ki jekh sikljovni von sikljovena ko javereder vakti/vrama/ thaj butivar ko ulavdine klasija. Akava na motivirinela o dijologo thaj i interakcija, thaj varekana rezultirinela limitirime komunikacijasar, te si savi vi te 143. E Godideibaskoro komiteti have haljovela se sikavne korecikane javereder komunitetija se sikljovibaske kerela minoritetongere ~hibja. Ma`onai deja ulavde albanisija ko konteksiti e minoritetongere edukacijasar. O komiteti haljovela vi kaj isi but droma te {aj te ~aljon

akala trubujimata, d`aindoj vi trujal e duje~hibjengiri edukacija thaj dikhela kaj ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija kerena pes nekobor modelija (Dikhen o gendo 14 Fremoskere konvencijatar teleder). Sar te si, leindoj ki godi o specifikano konteksti ki nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj problematikane si kana akava ulavibe ki edukacija bajrola thaj khuvela vi ko avrijal-sikljovngere aktivitetija va{ e ~have thaj terne kotar e ma`oriteta thaj kotar e minoritetongere komunitetija, leindoj kate vi e tromale aktiviteton, e sporte thaj e aktiviteton ki kultura.

144. D`aindoj pali e reprezentantija kotar e tikneder etnikane komunitetija (sar so si e Aromanija) e neve lila va{ istorija thaj literatura so sikljona pes ko sikljovne kotar 2005-to ber{, nane olen but informacije va{ e javera grupe, numa isi va{ e Makedonicija thaj e Albancija, thaj o kurikulumi a~havela e sikavnenge korkore te keren decizija kobor vakti ka sikaven e ~haven va{ e javera komunitetongiri kultura thaj istorija.
145. Majodorig bare kritike si phendine vi va{ o Minsiteriumi va{ edukacija sostar na kergja but aktivitetija te angljarel e integracija thaj e dijologo ma{kar e ~have kotar javereder komunitetija, ja palem te dikhel buteder akale ~hvengere trubujimata ki edukacija.

Rekomandacije

146. E Godideibaskoro komiteti akharela e avtoriteton te keren dureder phundre majangle te buhljaren o prend`aribe thaj o haljovipe ma{kar e ~have, sikavne thaj olengere familije so avena kotar javereder etnikane komunitetija. Ko lila thaj ko javer sikljovipaskoro materijali te lel pes sama vi va{ e kultura thaj identiteti e javere komunitetongiri, leindoj kate vi kodolen so si tikneder numerongiri, thaj e sikavnengoro personali te lel Vi pal adava so e relevantno avtoritetija 147. khamela pes te sigurinen kaj e avrijal-sikljovngere aktivitetija thaj o sikljovipe ma{karkulturakiri edukacija. thaj o sikljovipe ko sikljovnja ka angljren thaj ka buhljaren e integracija thaj o haljovibe, o them khamela pes te ovel buteder hemime/invovlirime/ ko aktivitetija thaj e inicijative ko civilno them save so ka anen d`i ko ma{karkulturakoro dijologo pakhiv thaj haljovipe, odolesar so ka del peskiri ekspertiza thaj finansije.

Jekh {ajipena va{ avipe d`i ko educiribe

Arakhibe avgone ciklusostar

148. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti akhargja e avtoriteton te zuraren e institucijakoro kapaciteti ko relevantno sektori ko Ministeriumi va{ edukacija savo so kerela buti upral e minoritetongiri edukacija thaj te den bareder zor te den pes jekh {ajipena va{ edukacija e minoritetongiri ko sa e edukacijakere nivelija. E avtoritetija sine vi akhardine te arakhen drom te harnjaren o na{ibe kotar e ma{karune sikljovnja va{ e Akanutni ^{situacija} khoraja thaj e Albancija.

a) Pozitivno aspekti

149. Pali e informacije dendine ko Themeskoro reporti, e avtoritetija ko nakhle nekobor ber{ kerge aktivitetija te zuraren e relevantno sektore ko Minsiteriumi va{ edukacija savo so kerela buti upral e minoritetongiri edukacija thaj save isi vi personali, vi ekspertiza. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj romani d`uvli d`i sigende sine {erutni ko akava 150. kerdine si vi zora ko sa breder thaj sektori bareder proekti „Edukacija savorenge,, resarinasar/cilosar/ te la~haren pes e kondicije va{ e buti ko sikljovne, specijalno ko adala so si ku multikulturakoro trujalipe thaj ma{kar. Akalesar kerdine si phundre majangle akala siklljovne te la~haren pes thaj te del pes olenge materijalija va{ sikljovipe ko minoritetongere ~hibja ki savi ikerela pes o sikljovipe (albanikani, serbikani thaj khorani) thaj opcionalno vi ko aromanengiri thaj ki 151. Pali e Themeskoro reporti, kerdine si roamn hib. Kerind si vi bareder sama va{ e aktiviteija te pharuyen pes eproblemija ko sikavnengoro treningo va{ akava sikavibe. khorane sikljovne (te ovel oeln buteder klasija ki khorani ~hib, neve lilengoro finansiribe thaj treningo e sikavnenge), thaj e avtoritetija pakjana kaj lokheste akala problemija kolencar khuvela pes akava minoriteti, lokheste ka pahrud`on.

152. Vi ande sikljovne kote so sikljona e albancongere ~have kerdine si varesave aktivitetija. Nekobor proektija kerdine pes te {aj te bajrarel pes o than kote so sikljola pes - vazdime si neve sikljovne, kerdine si neve sikljovibaskere materijalija thaj kergja pes treningo va{ e manu{a so sikavena e ~haven.

Pali o Reporti, e Albancon akana isi jekh edukacijakoro sistemi savo so barilo ko sa e nivelija. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj, vi adava so angleder nekobor ber{ sikavgje pes tenzije ma{kar e ~have thaj e familije ktoar e makedonikano thaj albanikano komuniteti va{ keribe neve klasija ki albanikani ~hib, akala tenzije lokheste pharuvena pes, sostar, ma{kar javer, vi o civilno sektoro sikavgja inicijative te pharuvel pes asavki situacija.

153. D`aindoj pali o Kanuni va{ u~eder edukacija kotar o juli 2003-to ber{, o avipe d`i ko u~heder edukacija va{ e manu{a kotar e komunitetija la~harela pes trujal jekh sistemi va{ e kvote, so garantirinela astaribe e studijencar ko avgo ber{ va{ e studentija kotar e minoritetija. Pali akava Kanuni thaj d`aindoj pali e Ohrideskiri phagli vorba/lafi/, akala pozitivno aktivitetion isi resarin/cilo/ te sikaven i etnikani konstrukcija ko them thaj ma{kar e studentongi populacija ko univerzitetija. E Oficijalnikane statistikane informacije sikavena kaj o numero e Albancongoro ko u~heder nivelija ki edukacija ki lengiri ~hib ko univerzitetija, barilo. Akava kerdilo odolesar so sasa duj univerzitetija save kerena paralelno buti ko Tetovo - Themeskoro univirziteti ko Tetovo (oficijalno prind`ardo e Gavernostar ko 2004-ber{ pali but tenzije) thaj ko privatnikano univerzitei Teluni-~a~une rrigeskiri Evropa

154. I influensa kotar e decentralizacijakoro makedonikani thaj ki anglikani ~hib) keribe upral e aktivitetija so kerena pes va{ E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj vi e duj nacionalnikane minoritetija ki edukacijakiri institucije, dena lajipe va{ tele-upne jekh sfera/umal/, si jekh karana/sostar/ olen isi kateder, thaj vi e duj institucije ko pengere bari gri a. Majdorig, ko but rovipea kotar e lokalno avtoritetija, bizi te dikhel pes thaj i interakcija ma{kar e studentija kotar olengoro etniciteti, sikavela pes i konfuzija javeder komunitetija. ko obligacijakoro ulavipe, thaj o disbalansi ma{kar e resursija thaj e neve obligacije e lokalnikane avtoritetongiri ko sikljovngoro menad`menti thaj legaripe. Ko jekh vakti/vrama/, sikavela pes vi o problemi va{ naregularno relacije thaj hemibe e centralnikane avtoritetongo ande menad`iribe e sikljovngoro ulavipe, thaj o disbalansi ma{kar e resursija thaj e neve obligacije e lokalnikane avtoritetongiri ko sikljovngoro menad`menti thaj legaripe.

155. Manu{e usob ka{ sikljovngoro ulavibe, d`aindoj pali e ~havengoro numero so sikljona ki jekh

sikljovni. Akaija strategija khamela pes te kerel efektnder dopheribe e minoritetongere trubujimaten ko lengere minoritetongere sikljovne. Ko akava momenti, vi adava so o Ministeriumi sikavgja la~hi voja te kerel neve lila sikljovibaske, d'i akana na{tine sine te arakhen pes love adaleske, sar vi te den pes love va{ e sikavnengoro treningo. (Dikhen teleder e komentarija pali o gendo 14 Fremoskre konvencijatar).

156. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj akala problemija specijaln astarena e manu{en kotar e tiknder komunitetija, save so gindinen kaj e avtoritetija khamela pes te len bareder sama va{ olengere edukacijakere trubujimata. Vi agjar, e d'uvlja - Albanke ko nesave areje khuvana pes pharipencar te resen u~hede rezultatija ki sikljovni thaj but olendar mukhena i sikljovni angleder te agoren ola (butivar ikljona avrijal i sikljovni ko 11 vaj 12 ber{) sar vi butivar isi olen pharipa te sikljon e makedonikane ~hibja. E Godideibaskoro komitei dikhela kaj, vi kodo so si phutardine buteder {ajipena va{ e edukacijakere trubujimata ma{kar e bareder komunitetija, akava planirimo sistemi ko finansiribe ki edukacija bazirimo upral e ~havengoro numero ko

Rekomandacije

sikljovne, d'ikote na kerela pes ko jekh fleksibilno drom, {aj te anel d'i ko na-jekh avipek d'i ki edukacija va{/ve manu{a kotar e decentralizacija, e avtoritetija thaj ki lengiri ~hib den eksplanacija va{ e ingerencije thaj va{ e praktikane aran`manija te ulavel pes i responsibiliteta ki edukacija, te {aj te stopuil pes e tiknder kminoritetija te oven dukhavadine saste procesosar. Khamela pes bareder sama vi va{ e resursija save ka trubuj e manu{en kotar e lokalnikane avtoritetija te keren pengiri buti ki akija sfera thaj akava phu~ibe khamela pes te ovel pharuvdo ko jekh transparentno drom thaj upral e objektive thaj motivirinela e avtoriteton te ovel olen jekh balansirimo drom ko politikakoro keribe thaj praktikiribe ki minoritetongiri edukacija thaj te lel pes bareder sama va{ e manu{a kotar e tiknder komunitetija.

158. E Godideibaskoro komiteti vi majodorig motivirinela e avtoriteton te ovel olen jekh balansirimo drom ko politikakoro keribe thaj praktikiribe ki minoritetongiri edukacija thaj te lel pes bareder sama va{ e manu{a kotar e tiknder komunitetija.

E Romengiri situacija

Arakhibe avgune ciklusostar

159. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti akhargja e avtoriteton te pharuven o problemi va{ e ~havengoro na-avibe ki sikljovni thaj te harnjaren o numero e ~havengoro save so ikljona kotar e sikljovnja angleder te agoren ola, thaj sar te vazden o numero kotar e romane ~have soka phiren ki u~eder edukacija, sar so sine o sistemi va{ e kvote ko univerzitetija.
Akanutni situacija

a) Pozitivno aspekti

160. E Godideibaskoro komiteti bare lo{asar dikhela kaj o them sikavgja la~he rezultatija ko nakhle nekobor ber{a te la~harel e Romengiri situacija ki edukacija, so si vi e prioritetija ki Nacionalno strategija va{ e Roma thaj o Nacionalno akcijakoro plani, ande kotar o Gaverno ko 2003-to ber{.

161. Pali e specijalno aktivitetija va{ e ekonomikane situacijakoro la~haripe isi vi but inisijative va{ e samakoro/minsakoro/ vazdipe ko avtoritetija, ko familije thaj ko manu{a so kerena buti ko edukacijakoro sistemi te {aj la~heder te keren buti thaj vu`eder te dikhen e pharipena kolencar arakhena pes e Roma, specijalno e ~haja, ko edukacijakoro umal/sfera/ thaj olengere trubujimata ko akava sektori.^{12[12]} Konkretno, o Ministeriumi va{ edukacija khamela progresivno te limitirinel o numero e ~havengoro save so ikljovena kotar e edukacijakoro sistemi, thaj andi si vi strategija kolasar nijekh ~havoro nane te a~hovel avrijal e edukacijakoro sistemi.^{13[13]}

162. Kerdi kerdi nevisije klavere va{ae manija angla vi soke kotar thaj them, kotasarinasar sar sar lija e male irakhe invitesekei Romate vben e ma{romane edakacija astaren pengjiri edukacija, ternacionalno a`utipasar/arkasar/dumesar/ kerdine si programija save so e Romenge - so phirena ki ma{karuni sikljovni thaj save so sikavena rezultatija dela pes olenge a`utipe. E majavgune rezultatija si la~he thaj sikavena kaje Romen isi sa bareder interesi ted`an majodorig e sikljovibaja pali i fundavni

^{12[12]} Pali e UNDP sikviri kotar na 2003-ko ber{. 31% Romendar na agorgje, ja palem na gele ki sikljovni, d`ikote 25% Romendar phureder kotar 18 ber{ si nagramotne. Akava haing sikavela vi i informacija kaj e romane ~haja na phirena but ki sikljovni, ki komparacija e ~havencar so trajin/d`ivdinen/ pa{e d`i ko Roma.

^{13[13]} Dikehen e Themeskoro reporti va{ e aktivitetija save so planirinena pest e aven ande kotar o Gaverno.

163. E Godideibaskoro komiteti lo{ala vi va{ e inicijative kotar e NGO save so khamena te vazden i minsa/sama/ ko romane familije va{ adava kaj si but importantno/mahat/ olengere ~havore te phiren ande sikljovne, thaj te vazden e sikavnengiri sama va{ e romane ~havorengere trubujimata ki edukacija. Numa o komiteti dikehla vi adava so akala inicijative si finansirime avrija kotar e internacionalno organizacije, thaj o them musaj te arakhel
b) Bipharuyde phuripa resursija va{ akava.

164. Vi adava so e Godideibaskoro komiteti lo{ala va{ akala rezultatija, vi majdorig lela sam va{ adava so e romane ~have khuvena pes problemoncar ki edukacija. Vi majdorig e edukacijakoro nivelo ko d'aibe ki sikljovni si but tikno thaj o numero e ~havengo save so nagorena i sikljovni si baro, thaj ko agor but tikno numero olendar phirena ko ma{karune sikljovne. D'aindoj pali oficijalnikane informacije ko 2005-to ber{ kotar 8.000 romane ~havore ko fundavne sikljovne, numa 700 olendar agordine i fundavni sikljovni. Javera hainga phenena/havljarena/ kaj buteder kotar 50% olendar so bila ~havorena o fundavni situacija i se
165. Romengir haj kerela bari influensa upral asavki situacija. Akava rodela vi bareder anga`iribe kotar o Gaverno. I anglal {kolaki edukacija/e hurdelina/ nane bilovengoro, so phenela kaj akava stadiumi si phanlo e romane ~havege. O fakti kaj e ~have ko akala ber{a na kerena lafi/vorba/ ki makedonikani ~hib, kerela i situcija te ovel phareder thaj buteder rodela kotar o Gaverno te kerel vareso. E Godideibaskoro komiteti bare lo{asar dikhela kaj akana definirinena pes programija va{ akava, resarinasar/cilosar/ te lokjarel akale
166. ~havege manjgore avipe ki edukacijakoro situacija ko indoj familije thaj hurdelina lokho pharuvibe ko nakhle nekobor ber{, e ~have Roma butivar arakhena pes bila ~hipenencar kotar e sikavne, kotar e dada thaj daja thaj kotar javer ~havore, sar vi praktikencar kote so sikavela pes diskriminacija thaj olengiri
167. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj e separacija aktivitetija va{ e finasijakoro a`utipen (buteder lovencar avrija kotar e internacionalno organizacije) te lokjarel e Romengoro avipe d`i ki edukacija ko mad{karune sikljovne thaj ko univerzitetija, si la~he thaj anena rezultatija. O komiteti khamela vi te

phenel kaj te khamljam te d`a majodorig rezultatencar khamela pes vi o Gaverno te garantirinel kontinuiteti ko akala aktivitetija thaj a`utipa. Ko agor te phenel pes vi adava kaj ki u~hi edukacija, butivar va{ e Roma na dikhena pes o kvote studiribaske.

Rekomandacije

168. E Godideibaskorokomiteti akharela e avtoriteton te sikaven bareder zor ko d`aibe majodorig e aktivitetoncar phendine thaj skrinisarde ki Nacionalno strategija va{ e Roma thaj te ulaven vi finansije, resarinasar/cilosar/ e Romenge te garantirinel pes jekha-jekh {ajipena va{ avipe d`i ki edukacija, bizi te dikhel pes vorbisaras/keraja 169 iafi/kerindoj adekvatno aktivitetija te vazden i sama/minsa/ e avtoritetija khamela pes prioriteto te len zor te vazden o numero e ~havengoro save so phirena ki sikljovni thaj te harnjaren e ~havengoro numero so ikljovena kotar e sikljovnja bizi te agoren ola. Khamela pes e avtoritetija ko kontinuiteti te dikhen akija situacija thaj te keren aktivitetija adekvatno ki situacija thaj problemija. Bari sama khamela pes te len ko hurdelina thaj ko ma{karune sikljovnja te {aj adekvatno te keren aktivitetija d`aindoj pali adava so si ando sar planiribe. Ko jekh vakti/vrama/ khamela pes vi 170 majodorig te vakti e avtoritetija khamela pes te heder intervjua edukacijatar akhavi adekvatno te reagiro/inspe/ pes, arkoro/ vazdipe ko sikljovne thaj te stopuin e praktike so legarena d`i ki diskriminacija thaj separacija e ~havengiri thaj te sikavge pes asavke fenomenija instantno te kerel pes reagiribe.
171. Ki jekh vrama/vakti/ khamela pes te kerel pes buti e sikavnencar te {aj la~heder te keren buti e romane ~havencar thaj e sikavnengiri profesija te keren atraktivno va{ e romane ~have.

Gendo 13 Fremoskere konvencijatar

Privatnikane edukacijakere insituticije

Arakhiba avgone ciklusostar

172. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti diklja o fakti kaj akanutni kherutni legislativa na dela {ajipe te phutren pes privatnikane fundavne sikljovne, savo so {aj e

manu{en kotar e nacioalno minoritetija te ~hivel ki bila~eder situacija va{ e edukacija ki lengiri ~hib ko fundavne sikljovne. Odoleske akharela e avtoriteton te dikhen akija situacija thaj te revidirinen ola, te {aj te den {ajipe va{ privatnikane fundavne sikljovne.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspekti

173. E Godideibaskoro komiteti lo{ala va{ e poztivno progresi phendino ko Themeskoro reporti va{ e privatnikane ma{karune sikljovne. O komiteti dikhela kaj e ~have - Khoraja, akana {aj te sikljon ki pengiri ~hib ki privatnikani ma{karuni sikljovni ko Skopje thaj ko Gostivar.

b) Bipharuvde phu~ipa

174. E Godideibaskoro komiteti bibahtasar dikhela kaj nane varesavo pozitivno d'aibe majangle ko keriba privatnikane fundavne sikljovnja. Majodorig, dikhela pes kaj nane varesavo d'aibe angle ki akija faza te phutren pes gasave privatnikane fundavne sikljovne.

175. Leindoj ki godi o avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti motivirinela e avtoriteton te revidirinen akija situacija thaj te den {ajipe va{ keribe privatnikane fundavne sikljovne thaj te buhljaren o {ajipe va{ e ~have kotar e nacionalnikane minoritetija te sikljon ki pengiri ~hib thaj te educirinen pes ki lengiri dajakiri ~hib.

Gendo 14 Fremoskere konvencijatar

Hakaj va{ sikljovipe ko minoritetongiri ~hib thaj kondicije va{ sikljovipe ko akala ~hibja

Arakhiba avgone ciklusostar

176. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti lelja ki godi o rodipe kotar e khorano thaj albancongoro komuniteti te phutren bareder numero klasija va{ sikljovibe ko lengere ~hibja thaj rodingja kotar e avtoritetija te dikhen akale komunitetongere trubujimata thaj te definirinen e kriteriumija va{ gasave klasija.

177. E Godideibaskoro komiteti dikhija vi hiva ko sikljovipe ki aromanengiri, romengiri thaj serbongiri ~hib thaj akhargja e avtoriteton te den suporto ko akava konteksti.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspekti

178. E Godideibaskoro komiteti dikhela kaj pali i Konstitucija e manu{en kotar e nacionalno minoritetija isi hakaj te sikljven pengiri ~hib thaj te ovel olen sikljovipe ki lengiri ~hib ki fundavni thaj ki ma{karuni sikljovni. Majodorig, d`aindoj pali o Kanuni va{ u~heder edukacija o them musaj te sigurinel u~hi edukacija ko minoritetongere ~hibja, te kergja pes vorba ki adija ~hib buteder kotar 20% e populacijatar. E ~hibja save so na pherena akava kritetrimi {aj te sikljon pes ko u~heder edukacijakeri institucije te thaj i ma{karuni edukacijata si va{ dendi va{ thaj e manu{a kotar e albanengoro, khorajengoro thaj serbongoro komuniteti, d`ikote va{ e manu{a kotar e aromanengoro thaj romengoro komuniteti ko nekobor siljovne organizirimi si opcionalno sikljovibe e ~hibjakoro.
179. Pali e Themeskoro reporti, o sikljovibe ki albanikani ~hib si buhljardo ko sa e nivelija ki edukacija. Isi vi hemime sikljovne kote so sikljola pes ki makedonikanit thaj ki albanikani ~hib, ko ulavdine klasija, thaj isi separatno sikljovne kote so sikljola pes ki jekh kotar akala dui ~hibja.
180. E Godideibaskoro komiteti dikhela kja ko nakhle nekobor ber{a kerdnini si bareder sama va{ e makedonikani ~hibjakoro sikljovibe kotar e nacionalno minoritetija, specijalno kotar e Albancongiri rig. Ko jekh vakti/vrama/ o Komiteti lo{asar dikhela vi adava so isi sa bareder interesi te siljol pes i albanikani ~hib kotar e Makedonicija, specijalno ko etnikane hemime komune (dikhen vi o gendo 6 Fremoskere konvencijatar).
181. E avtoritetija khamena sine vi te den palpale ko rodiba e javere komunitetondar te sikljon ki lengiri ~hib. D`aindoj pali e Themeskoro reporti, isi nevo klasi ki ma{karuni skljevni ki Kumanova ki serbongiri ~hib, thaj planirinela pes ko Univerziteti te phutel pes katedra va{ serbijakiri ~hib. Javere rigatar kerdine si phundre majangle kotar o Sektori va{ edukacija e minoritetongi te phutren pes neve klasija ki khorani ~hib (ko hurdelina, fundavni thaj ma{karuni sikljovni) thaj gelo pes pali o rodipe e Bofnyakongo te sikljoven ki lengiri e fundyni sikljovni ko minoritetongere ~hibja, thaj kerena pes preparacije va{ lila ki ma{karuni sikljovni.
182. Ko akava vakti kerdine si vi 175 lila va{ thaj ko nekobor sikljovne.
- 183.

b) Bipharuvde phu~ipa

184. Vi dikhindoj akava d'aibe majangle, e {ajipena va{ e tikneder minoritetija te sikljoven ki lengiri ~hib, vi majodorig a~hovena limitirime. Vi adava so, sar sine upreder phendino isi rodipe va{ neve klasija va{ akale ~hibjengoro sikljovipe, ko akala rodipena nane konkretno dejbe palpale thaj vi majodorig nane but manu{ikane thaj materijalnikane resursija (lila thaj kvalificirime sikavne). Sar egzempli/misal/ e Aromanija nekobor ber{ rodena fakultativno/opcionalno/ sikljovipe ki lengiri ~hib ko Ki~evo thaj d'i akana ko lengoro phu~ibe e avtoritetija na dinge palpale. D'i pe kodi vrama vi ko Pedagogijakoro fakulteti ko [tip na phutergja pes sikljovipe ki aromanengiri ~hib. E Serbija palem arkahena pes 185problemasar ovela Pak/voibys vad'ikena, te shanjave pes nekobor klasija kilmengini nane thaj nekobor klasija ko skopje thaj ko adava si d'ale i kada thaj e dala sava sena sikavne interesiolengere xhavore te sikloni ki akane kvalificirimo personali thaj adekvatno sikljovibaskoro materijali.

Rekomandacije

186. E avtoritetija khamela pes te intenzivirinen e zora te buhljaren e {ajipena va{ e manu{a kotar e minoritetija te {aj te sikljoven pengiri dajakiri ~hib, thaj te educirinen pes ko akala ~hibja, numa d'aindoj kotar olengere realnikane trubujimata thaj rodipa, odorig kote so phergiona pes e rodipena 187. E aktivitetija so kerena pes va{ e kotar e Fremoskiri konvencija, sikavnengoro treningo thaj te kern pes e lila thaj sikljovibaskere materijalija, khamela pes te kerel pes so {aj majsig thaj te lel pes bareder sama va{ e tikneder komunitetija.

Gendo 15 Fremoskere konvencijatar

Minoritetongoro la~heder lejbe than ko publikane bukja

Arakhiba avgune ciklusostar

188. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja kaj e konsultacije e nacionalno minoritetoncar si limitirime thaj akhargja e avtoriteton te dikhe e droma sar te

kerel ps direktno dijologo e organizacijencar save so prezentirinena e minoriteton thaj te kerel pes jekh Konsili va{ e minoritetija.

189. E avtoritetija, majodorig, sine akhardine te keren bareder zor va{ praktikiribe ko jekha-jekh lejbe than, majbut va{ e tikneder minoritetija, ko sa e kotora kotar publikani administracija. E Komitetoskiri sama sine lendi kotar adava so na kerela pes adava thaj, kana vorbisaras va{ e Roma, si crdime ki rig, specijalno ko adaltija/krisa/.

190. Ko jekh vakti/vrama/ o Komiteti rodingja te keren pes bareder aktivitetija telen pes vi e Albanikane thaj e Romane d`uvlja buteder ko ekonomikano d`ivdipe, leindoj kate o crdipe pe rig sa e barieren so anena d`i pe adava von te arhoven pe rig.

Akanutni situacija

a) Pozitivno aspekti

191. E Ohrideskiri phangli vorba/lafi/ thaj oleskoro realiziribaskoro procesi, sar vi i Konstitucija dena garancije e minoritetonge, specijalno e Albanconge {ajipe te len than ko sa e publikane bukja thaj sa e kotora katar e publikani administracija, sar ko centralno, agjaar ko lokalno nivelu. Kotar sigeder vrama, kerela pes bareder sama upral e minoritetongoro lejbe than so si mi{to skrinisardo ko Ohrideskoro aran`mani. Andi si Strategija va{ olengoro bareder lejbe than thaj isi separatno

192. E Godideibaskoro komiteti dikhela kerela asamblejakiri komisija savi dikhela kerela majangle thaj akava procesi ki politikani monitoringo thaj akava procesi ki politikani participacija e etnikane komunitetongiri, specijalno e Albancongiri. E Albancija si specijalno aktivne ko politikano d`ivdipe ko them trujal olengere partije, save si vi ki

193. E gavernoskiri koalicija (isi olen pan-ki relacija e kanunkeribaskoro procesi ki ministrija) thaj si vi ki opozicija. Asambleja, e deputatija ktoar e minoritetija lena pengoro hakaj va{ e duvar ma`oriteto^{14[14]} sa resarinasar/cilosar/ te {ungjol pes vi

^{14[14]} Pali e Ohrideskoro phagnlo lafi/vorba/ ando si konstitucijakoro amandmani kolesar anela pes,, duvar ma`oritetoskoro elektiribe,, kana anena pes kanunija/zakonija/ save si pa{e d`I ko etnikane komunitetija (kanunija phangle e kulturasar, e ~hibjengere istimalkeribasas/praktikiribasas/, edukacija, personalno dokumentija thaj simbolija). Konkretno, akava phenela kaj e ma`oriteta kotar sa e deputatija thaj e ma`oriteta kotar sa e deputatija kotar e etnikane komunitetija musaj te elektirinen e kanune thaj adava kanuni/zakoni/ musaj te anel pes.

lengoro krlo/glaso/ va{ e phu~iba pa{e phagnel olengere minoritetoncar. O komiteti majodorig dikhela, kaj kotar totalno numero kotar 122 deputatija savi si akana ki Asambleja, 26 si Albancija, trin si Khoraja, duj si Bo{njakija, duj si Roma thaj jekh si Aromani. Mamuj adava, e Asamblejakiri komisija va{ e relacije ma{kar e komunitetija isi responsibiliteta te phenel sa e problemija so astarena e komuniteton.

194. Generalno vakerindoj, isi la~haripe thaj progresi ko lejbe e etnikane grupen ko majpalune elekcije. Ko lokalno nivelo, e nacionalnikane minoritetija si lendine ko komunakere konsilija ko but komune thaj {aj te phenen pengere interesija ko komisije va{ ma{karetnikane realcije save si kotor e komunakere konsilondar. E Godideibaskoro komiteti lo{ala va{ o fakti so internacionalno finansijakere a`utipasar, kerdine pes but aktivitetija te vcazdel pes I sama/minsa/ va{ adava akala komisije te keren majdur aktivitetija thaj te den avri informacije va{ olengiri populacija. O komiteti dikhela kaj akala aktivitetija starena e manu{ikane thaj e minoritetongere hakajen thaj vi kodo so va{ kadala phu~ipa e lokalnikane TV stanice ko Tetovo, Ki~evo, Kumanovo thaj Skopje kerge debate. E Godideibaskoro komiteti pharipena ki avcuni faza implementacijatar, e Godideibaskoro komiteti minoritetija akana kai si lendine procesi decentralizacijatar kergija pozitivno efekti struktural thaj ko personal ko majbaro efekti katar e minoritetongoro lejbe thaj ko publikane institucije (gavernokere organija; assemblejakere organija, Konsili va{ radiodifuzija, Krisako/adalateskoro/ konsili, Konstitucijakoro adalat). Ko agor e 2006-to ber{esko o Gaverno sine ko procesi finaliziribastar ko neve institucijakere, legeraibaskere aktivitetija, aktivitetija te vazdel i sama/minsa/ thaj ajvera aktivitetija te bajrarel o arakhibe buti manu{enge kotar e minoritetongere komunitetija ki publikani administracija, sektorija thaj institucije (sar misalvaki e Roma, i jekh thaj pes te adalateja/kaj se on kote se representimata ko polgesave bukjaar thaj etnikane minoritetongoro partivlevaribe thaj duje deputatencar ki Asambleja. Ko lokalno nivelo isi 18 Roma - manu{a ko komunakere konsilija thaj akala manu{a si vi gende ko lokalne komisije va{ ma{karetnikane relacije. Khamela
195. E Godideibaskoro komiteti pharipena ki avcuni faza implementacijatar, e Godideibaskoro komiteti minoritetija akana kai si lendine procesi decentralizacijatar kergija pozitivno efekti struktural thaj ko personal ko majbaro efekti katar e minoritetongoro lejbe thaj ko publikane institucije (gavernokere organija; assemblejakere organija, Konsili va{ radiodifuzija, Krisako/adalateskoro/ konsili, Konstitucijakoro adalat). Ko agor e 2006-to ber{esko o Gaverno sine ko procesi finaliziribastar ko neve institucijakere, legeraibaskere aktivitetija, aktivitetija te vazdel i sama/minsa/ thaj ajvera aktivitetija te bajrarel o arakhibe buti manu{enge kotar e minoritetongere komunitetija ki publikani administracija, sektorija thaj institucije (sar misalvaki e Roma, i jekh thaj pes te adalateja/kaj se on kote se representimata ko polgesave bukjaar thaj etnikane minoritetongoro partivlevaribe thaj duje deputatencar ki Asambleja. Ko lokalno nivelo isi 18 Roma - manu{a ko komunakere konsilija thaj akala manu{a si vi gende ko lokalne komisije va{ ma{karetnikane relacije. Khamela

pes te vakera vi adava so kerdine pes but treningoja va{ e Roma ko nakhel nekobor ber{a so dengja olenge {ajipe buteder te len than ko pubilkano d`ivdipe ano them. E Godideibaskoro komiteti bare lo{asar lela ki godi vi e inisijative so avena kotar e romane d`uvlja, save so sakone divesesar ovena sa aktivneder ko publikane bukja, thaj adaleja a`utinena/dena dumo/ te la~harel pes I situacija e Romencar thaj te crden pes kotar lengiri marginalizacija thaj socijalnikano crdipe pe rig (phanglo akalesar dikh e komentarija va{ e gendo 4 upreder ko teksti). E Godideibaskoro komiteti bare lo{asar dikhela vi o fakti kaj nesave Roma, saven sine la~heder socio-ekonomikani situacija thaj save so agordine u~hi edukacija, aktivno lena than ko politikano d`ivdipe ano them thaj ko mediumija. Oleni isi sa bareder rola, sar ko ancionalno, agjar ko lokalno nivelo, ko sa e aktiviteija save kerena pes te la~harel pes I situacija e romane populacijasar.

197. Generealnikane dikhindoj, e Godideibaskoro komiteti lo{ala vi va{ e zora so sas kerdine kotar e d`uvlja so avena katar e javereder minostitetija te la~harel pes e d`uvlengiri participacija, bizi te dikhel pes kotar savo minoriteti avena, ko sasto publikano d`ivdipe thaj specilajno ko socio-ekonomikano d`ivdipe. O komiteti lo{ala vi va{ lengere inicijative kerdine ko vazdibe phurt/podo/ mad{kar e diferentno komunitetija, d`aindoj upral e etnikane ulavipastar, thaj olengoro specijalno interesi va{ e Fremoskiri konvencija thaj oleskere monitoring mehanizmija. Kodoleske, e Godideibaskoro komiteti dikhela vi kodo so e elekcijakiri legislativa akana rodela sistemi va{ bareder lejbe e d`uvlengoro ki Asambleja thaj phur{a.
- b) Bipharuvudh{a thaj phur{a d`aindoj pali o nevo Kanuni va{ jekhutne {ajipa va{ e d`uvlja thaj va{ e mur{a (ando ko 1980-ko ber{) ko nekobor komune kerdine si minoritetongere va{ akava jekhipe ma{kar e d`uvlja thaj e mur{a e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj e minoritetongere reprezentantija phena kaj butivar akija olengiri participacija na ~aljarela olengere trubujimata thaj ad`ikeriba. Thaj kodoleske, ki Asambleja, e manu{a kotar e Komisija va{ e relacije e etnikane komunitetoncar gindinena kaj olengere dikhipe na thaj gindipena nane lendine, specijalno kana

kerena pes thaj anena pes kanunija/zakonija/ ko nesafe sfere savi si but importantno va{ e nacionalno minoritetija. Akala manu{a phenea vi va{ e debata so kergja pes sigende va{ e kaknija va{ policija thaj va{ e asamblejakoro Legaripasko lil (specijalno va{ e ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/) kote so sine olen bare pharipena te keren influencia pengere gindipasar.

199. Majodorig, e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj, vi kodo so si aba kerdine e operativne komisije va{ e ma{karetnikane relacije ko lakano nivelo thaj dikehla pes kaj keren la~hi buti ko nesave komune, khamena pes buteder zora thaj aktivitetija te keren pes buteder gasave komisije ko buteder komune^{15[15]} thaj akala komisije te oven aktivneder.
200. Generalno dikhindoj, e Godideibaskoro komiteti dikhela kaj akana isi bari diferenca ma{kara e Albancongiri situacija saven so isi bareder pozicija ko publikano d`ivdipe thaj isi olen importantno rola ko decizijengoro anibe thaj e tikneder komunitetija, kaskoro limitirimo kapaciteti na{ti te kerel but va{ olengoro kulturakoro thaj identitetoskoro arakhibe. Kodoleske, importantno/mahat/ si te arakhen pes solucije save ka den la~heder koordinacija kana ka definirinen pes I politika thaj o protektiribe e minoritetongiri, khetane e reprezentantoncar katar lengere komunitetija
201. Ete Godideibaskoro komiteti bajnareder pes dikhela vi rola ko sar se tikneder minoritetija pes thaj konjuzicija. kerdine kotar e minoritetongere organizacije va{ keribe reprezentacijakere konsilija, akava rodipe vi majodorig na{ti te avel d`I ko realiziribe.
202. Ko akva konteksti, e Godideibaskoro komiteti dikhela, kana vorbisaras va{ e Roma, kaj olengiri participacija ko decizijakoro procesi si limitirimo, vi pali o fakti so olengiri politikani participacija, specijalno ko lokalno nivo si bareder. Generalno phenindoj, e Godideibaskoro komiteti lela bari sama va{ e socijalakoro crdipe pe rig thaj marganalizacija va{ e manu{a kotar akava komuniteti. Bizi te dikhel pes so sa si kerdino, e romane d`uvlengiri situacija vi majodorig si phari, ko majbut sfere. (Buteder dikhnen e relevantno dikhipena upreder ki bari 4).
203. Vi manu{a adava, e Godideibaskoro komiteti lela sama vi va{ e relacija ki bari

^{15[15]} Ko vakti/vrama/ kana e Godideibaskoro komiteti sine ko them, asavke komisije sine kerdine numa ko 8 kotar 21 komune.

politizacija ko sa e etnikane phu~iba va{ save kerela pes phutardi/publikani/ debata. Kana vorbisarela pes va{ e minoritetongoro hakajengo leibe, bizi te dikhel pes ko lokalno, ja palem ko centralno nivelu, buteder kotar e decizije anena pes thaj si diktirime kotar e bareder politikane zora/takataija/ save pengere pozicijasar, buteder kerena influenza va{ adava kotar savi komuniteta von avena, thaj na kotar adava so isi olen obligacija, thaj kotar e faktorija te kerel pes decizija d`aindoj pali e relevantno kanunija/zakonija/. O procesi kotar e legaribaskiri thaj finansijakiri decentralizacija panda buteder kerena akija situacija te ovel komplicirimi, vi kodo so e avtoritetija phenea kaj akava si numa o avgo phundoro, thaj kaj majodorig, sar nakhela I vrama I sitacija ka la~harel pes.

204. E Godideibaskoro komiteti dikhela, kaj vi kodo so si kerdine varesave rezultatija thaj progresi, vi majodorig sikavena pes pharipena ma{kar e minoritetongere komunitetija ko lengoro khamipe te len than ko socijalnikano, ekonomikano thaj kulturakoro d`ivdipe, thaj vi ko procesi kana anena pes thaj kerena pes e decizije, majangle ko lokalno nivelu.

205. E Godideibaskoro komiteti, majodorig, lela sama vi va{ e problemija save so sikavena pes ko ma`oritetakoro lejbe than ko publikano d`ivdipe ko komune, ja palem ko regionija kote von si de facto ki minoritetongiri situacija. Akala manu{a phena va{ e problemija ko lengoro reprezentiribe ko organija ko lokalnikano korkorutno legaripe, olengoro avipe d`I ko publikane organija thaj lejbe than ko socijalnikano thaj ekonomikano d`ivdipe.

206. E Godideibaskoro komiteti, gindinela kaj kotar bari importanca si o definiribe thaj politikakoro keribe va{ e minoritetongoro protektiribe, specijalno ko specifikano konteksti kotar e nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija, e standardija khamela pes te bazirinen pes upral e norme thaj standardija definirime Konstitucijasar thaj e legislacijasar, thaj adava so phenela pes ki Fremoskiri konvencija thaj e javera relevantno instrumentija ki manu{ikane hakajengiri sfera thaj ki kooperacija e hemime manu{encar.

Rekomandacija

207. E avtoritetija akharena pes te d`an vi majodoorig e aktivitetoncar te sigurinel pes, sar so phenela e Ohrideskiri phagnli

vorba/lafi/, va{ e jekha-jekh anga`iribe e nacionalno minoritetongiri ko publikano d`ivdipe, sar ko centralno, thaj ko lokalno nivelo, thaj te len ki godi e tikneder minoritetongere trubujimata ki akija sfera. Konkretno, khamela pes te keren pes komisije va{ ma{karetnikane relacije ko sa e komune. Khamela pes te dikhen pes e droma va{ dijalogoskoro la~haripe ma{kare e avtoritetija thaj e komunitetija.

208. Khamela pes te identificirinen pes specifikane droma thaj aktivitetija va{ maripe mamuj I marginalizacija thaj socijalnikano crdipe ki rig va{ e Roma, so kotar javer rig ka kerel olengiri buti buteder efektivno.

209. E Godideibaskoro komiteti akharela vi e avtoriteton te sigurinen zoralo suportu va{ e aktivitetija e nagovernoskere organizacijengo kerdine kotar e d`uvlja - manu{nja kotar e komunitetija ko lengere aktivitetija te la~haren e d`uvlengo lejbe than ko publikano

Gendo 16 Fremoskere konvencijatar

Nevo teritorijakoro ulavibe thaj etnikani konstrukcija e teritorijakere jekhinengi

Arakhiba e avgune ciklusostar

210. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja e problemon phendine kotar e manu{a e nacionalno minoritetondar va{ e {ajutni influenza e harne kanuneskir va{ e komunakere granice/hone/ kerdine upral e etnikano balansi ko teritorijakere jekhina. E avtoritetija sine akhardine te keren konsultacije e manu{encar kotar e minoritetija d`ikote d`ala o procesi va{ e decizija thaj te len bareder sama upral olengere problemija.

211. E Godideibaskoro komiteti dikhela vi o anibe thaj avibe ki zor e kanuneskoro/zakoneskoro/ kotar e 2004-to ber{ sar, Kanuni va{ teritorijakoro organiziribe e komunengiri, so rezultiringja e balanseja kotar e etnikane komunitetija ko nesave komune. Vi adava so varekana, akala pharuviba rezultiringje nesave tenzijencar, akana e tenzije si tele thaj na alo pes d`I pe nesave bareder incidentija. Vi tujal sa e bila~hipena so kerdine pes ko lokalnikane elekcije ko 2005-2006 ber{, o alusaribare elekcije/ kerdine pes la~hes thaj d`aindoj pali e internacionalno moitorija, sa sine pali e internacionalno norme.

Gendo 18 Fremoskere konvencijatar

Bilateralno kooperacija ko umal e nacionalno minoritetongoro protektiribe

Arakhiba avgune ciklusostar

212. Ko peskoro avgo Gindipe, e Godideibaskoro komiteti dikhlja kaj e nekanutni jugoslavijakir Republika Makedonija kergja bilateralno phagle vorbe/lafija/ ko kulturakoro umal nekobore themencar thaj akhargja e avtoriteton te dikhen e {ajipena va{ gasave dokumentongoro skrinisaribe e themencar trujal e Makedonija kolencar d`i akana nane kerdine asavke aran manija.

Pozitivno aspektija

213. E Godideibaskoro komiteti klidarela kaj o Gaverno la~harela thaj buhljarela specijalno sama ki kooperacija ma{kar e komune ko them e lokalnikane jekhinencar vi ko javera thema, leindoj e phu~ipena save si ko khetanutno interesi va{ e minoritetongoro protektiribe. Phanglo akalesar o Komiteti dikhela kaj kerela pes kanuni/zakono/ kolesar ka regulirinel pes thaj definirinel pes asavki jekh kooperacija thaj kaj e avtoritetija ka dikhen e {ajutne droma va{ e skrinisaribe/parafiribe/ e Fremoskere konvencija e konvencijasar e Evropakere konvencijasar va{ trujal bilateralno/lafikeriba/vorbipa/ ki la~hi faza granicakiri/honakiri/ kooperacija.

Rekomandacije

215. Akharena pes e avtoritetija vi amjodorig te ikeren pes d`i pe akija strategija ko buhljaripe thaj zuraripe ko ma{kargranicakiri/ma{karhonakiri/ kooperacija resarinasar te protektirinen pes e manu{a kotar e nacionalno minoritetija. Von, vi majodorig khamela pes te d`an pali adava te buhljaren inicijative va{ e minoritetongoro protektiribe ko konteksti kotar bilateralno kooperacija thaj te zurarel asavki kooperacija e themencar trujale Makedonija.

III. KLIDARIPASKERE/KLEJAKERE/ DIKHIPENA

216. E Godideibaskoro komiteti gindinela kaj akala klejakere/klidaribaskere/ dikhipena {aj te oven la~he va{ funda pe klidaripa thaj e rekomandacije so ka anel e Ministerongoro Komiteti va{ e nekanutni jugoslavijakiri Republika Makedonija.

Pozitivno aspekti

217. E nekanutni jugoslavijakerei Republika Makedonija vi majodorig gelas e aktivitetoncar save si but la~he, thaj savi si direktirime va{ e Fremoskere konvencijakoro implementiribe. Kerdine si bare Normativne thaj praktikane inicijative resarinasar/cilosar/ te bajrakerel pes e etnikane komunitetongoro ~hibjengoro istimalkeribe/prakticiribe/ kotar e publikane organongiri rig, thaj majodorig d`sala vi e diskusija va{ {ajutno anibe kanuni/zakono/ va{ Kerdine si aktivitetija te bajrarel pes i publikani sama/minsa/, thaj javera aktivitetija ko maripe mamuj i diskriminacija, specijalno trujal e anipe thaj keripe kanunija/zakonija/ va{ jekhipe ma{kar e d`uvlja thaj e mur{a, savo so khamela pes te anel la~hipena va{ e manu{a kotar e etnikane komunitetija.

218. e ~hibja:
219. Kerdine si majodorutne zora te angljarel pes e minoritetongoro avipe d`i pe publikane mediumija thaj te astarel eps o procesi ko keribe neve mediumija.

220. Isi bareder {ajipena va{ educiribe ki albanikani ~hib, sar vi e albanikane ~hibjakoro sikljovibe, thaj sig si kerdine vi inicijative va{ e Khorajengiri, Serbongiri thaj Bo{njakongiri edukacija pe lengere ~hibja.

221. E avtoritetija definiringje thaj kerdine buhlo spektari kotar e proektija resarinasar/cilosar/ te pharuven e problemon kolencar arakhena pes e Roma thaj lengoro avipe d`i ki buti, edukacija, khera, sastipaskoro protektiribe thaj socijalakere beneficije.

222. E etnikane komunitetongoro lejbe than ko publikano d`ivdipe, thaj specijalno e Albancongoro, ovela sa bareder, trujal e komisijengoro keribe va{ e ma{karetnikane relacije ko lokalno nivelu. Prakticiribe e kanune va{ jekha-jekhutni reprezentacija e etnikane komunitetongiri ko publikane institucije si ki jekh la~hi faza.

Phu~iba save so lena sama

223. Vi mamuj e inicijative kerdine resarinasar/cilosar/ te la~harel pes i tolerancija thaj ma{karetnikano haljovibe, o ma{karetnikano dijologo a~hovela limitirimo, thaj varekana vi nane gasavo dijologo, so sikavela seriozno problemi, sostar gasavi situacija si pa{e phangli e ~havencar ko sikljovne thaj e sikavne kotar e duj majbare komunitetija. Akate si but importantno/mahat/ e avtoriteton te ovel bareder thaj aktivneder rola thaj te motivirinen e akteron kotar e
224. ~~civilnikano them thaj e internacjonalno~~ ~~partnefon te angijaren akija situacija thaj te informiribe e mediumengo va{ e minoritetija naj la~ho. E minoritetongoro avibe d`i ko mediumija, sar privatnikane, vi e themeskere, si majdur dikhavno phu~ibe thaj si limitirimo numa pe lokalno nivelo.~~ ~~ki mediumengiri sfera isi limitirimo thaj va{ e ma{karetnikano dijologo thaj te informiribe e mediumengo va{ e minoritetija naj la~ho. E minoritetongoro avibe d`i ko mediumija, sar privatnikane, vi e themeskere, si majdur dikhavno phu~ibe thaj si limitirimo~~
225. Khamena pes dureder anti-diskriminacijakere limitija, thaj vi majdorig nane buhli legislative va{ maripe mamuj i diskriminacija. Specijalno isi diskriminacija mamuj e Roma, numa vi mamuj e javera nacionalno minoritetija, sar so si e Albancija thaj e Khoraja.
226. E Roma vi majdorig arakhena pes pharipencar thaj bila~hipencar ko olengoro avipe d`i ki buti, socijalno beneficije, sastipaskoro protektiribe, personalno dokumentija, kera thaj edukacija. E ~have - Roma ko sikljovne, vi amjdur arakhena pes bila~ipenencar thaj praktikencar. Vi
227. E avtoritetongere zora va{ de jbe dumo ki separacijasar ko sikljovne minoritetongiri edukacija, vi kodo so si bare, na pherena e trubujimata e tikneder komunitetongere thaj vi majdorig sikavena pes pharipena ki realcija thaj e Albancongoro avipe d`I ko lengere ~hibjakoro sikljovipe. Vi kodo so o procesi decentralizacijako si ki majdodorutni faza, e minoritetongiri edukacija si teli influencia ki relacija e ingerencijencar thaj e finansijecar. Trujal adava, d`aindoj pali kherutni legislative, vi majdorig nane
228. Vi kodo so si kerdino but ki akija sfera, {ajipe va{ privatnikane fundavne sikljovne. vi majdorig khamena pes aktivitetija ki realcija e minoritetongere ~!hibjengo istimalkeribe/prakticiribe/ ki komunikacija e thaj ko publikane organija.
229. O lejbe than e manu{engo kotar e etnikane komunitetija ko procesi kana kerena pes decizija {aj te ovel bareder vi ko centralno, vi ko lokalno nivelo, specijalno va{ e tikneder

komunitetija. Olengoro partikiribe konesave sktorija, sar so si o adalati/krisa/ vi majodorig nane la~ho.

230. E etnikane phu~ipenengi politizacija thaj etnizacija ki politikani debata ko decizijakoro procesi, vi majodorig si bariera va{ integriripe ko them.

Rekomandacije

213. Trujal e aktivitetija so khamela pest e keren pes, phendine ko rekomandacije ko Kotor I thaj II kotar e Godideibaskere komitetoskoro Gindipe, e avtoritetija akharena pes te keren akala kativitetija te la~harel pes i majodorutni Remoskeri kkonvencijakiri implementacija:

- te keren pes majodorutne phundre majangle ko kanuneskoro thaj praktikano nivelu, te sigurinen pes adekvatno protektiribaskere aktivitetija mamuj e etnikani diskriminacija ko sa e sfere thaj te sigurinen pes draba va{ e potencijalne `ertvi; te intenzivirinen e zora va{ monitoringo thaj maripe mamuj i diskriminacija pe nacionalnikane minoritetija thaj te len pes adekvatno phundre majangle te pharuven pes e problemija e d`uvlengere kotar e Te intenzivirinen pes aktivitetija va{ e diferentno etnikane komunitetija, tolerancijakoro angjaribe thaj respektiribe ko javeripa thaj respektiribe ko manu{ikane hakaja ma{kar e publikane avtoritetija, specijalno ki policija thaj ko
- krisa/adalatija/
- te keren pes aktivitetija te zurarel pes o ma{karetnikano dijologo thaj khetanutno haljovipe, specijalno ko sfere kote so e ma`oriteta arakhela pes ki minoritetoskiri
- Respektija sar ko olengoro editorijalno korkorutnipe, te motivirinen e mediumen ko centralno thaj ko lokalno nivelu te len bareder sama upral e etnikane komunitetija thaj te khelen la~heder rola ko respektiribasko buhljaripe, dijologo thaj kooperacija ma{kar e javereder grupe;
- Te pharuven e hiva so sikaveha pes ko kanuneskere realiziriba va{ e ~hibjengoro istimalkereibe/prakticiribe/ ki komunikacija e thaj ko publikane avtoritetija thaj te keren pes phundre majangle ko anibe generalno kanuni va{ e ~hibja;
- te bajraren e tajipena va{ e sikljovipe ko minoritetongere ~hibja, leindoj kate vi tikneder minoriteton, leindoj ki godi

olengere trubujimata thaj te intenzivirinen e zora ko problemongoro pharuvipe kolencar arakhena pes e Roma ko edukacijakoro umal/sfera/;

- Te sigurinen kaj e edukacijakoro organiziribe thaj e javera pa{utne aktivitetija na rezultirinela odolesar so nane te ovel interakcija thaj dijalogo ma{kar e ~have, sikavne thaj olengere familije, specijalno ma{kar e duj majbare komunitetija;
- te keren pes la hede phundre majangle ko diskriminacijakoro eliminiribe thaj mamuj e bariere savencar so arakhena pes e Roma ko but sfere, sar so si arakhibe buti, khera, sastipaskoro protektiribe thaj edukacija thaj te len bareder sama uprale romane d`uvlja;
- Vi amjodorig te d`al pes e Ohideskere phangle vorbaskere implementacijasar, thaj specijalno te lel pes sama ko lejbe sa e minoriteton ko publikane institucije thaj te bajraren e minoritetongoro lejbe than ko konsultacijakere structure, sar ko centralno, agjar ko lokalno nivelo.